5 1729 173
887

روسیه مسلمانلرینك ایكنچی عمومی اسییزدینه

محكمهٔ شرعیه طرفندن داقلاد.

اوفاء «شرق» مطبعه‌سی.

УФА

электро Типографія „Восточная Печать“.

1917 г.

39

5418
A3939/a

روسيه مسلمانلرينڭ ايكنچى عمومى اسيزدينه

محكمهٔ شرعيه طرفندن داقلاد.

اوفا. «شرق» مطبعه‌سى.

УФА
Электро-Типографія „ВОСТОЧНАЯ ПЕЧАТЬ"
1917 г.

TÜRK TARİH KURUMU
KÜTÜPHANESİ

روسیه مسلمانلرینڭ ایکنچی عمومی اسییزدینه.

محکمهٔ شرعیه طرفندن داقلاد:

I -. محکمهٔ شرعیهنڭ هیاتی واشی.

۱۹۱۷ نچیسنه مای آینده مسکوده توزولش بوتون روسیه مسلمانلرینڭ عمومی اسییزدنده صایلانغان محکمهٔ شرعیهنڭ هیأتی، دینی ادارهلرنڭ تشکیلاتی حقندهغی قرارلرینی عملگه قویا باشلاواوچون کیلوب اشکه شروع ایتدیلر.

۱) مفتی عالمجان البارودی ایيون ۱٤ ده،
صالحجان اورمانف مسکو اسییزدندن قایتو ایله.
حجةالحکیم محمودف مسکو اسییزدنده صایلانو ایله.
عبدالله سلیمانف ۲۸ مایده.
کشافالدین ترجمانف ۳۰ مایده.
عمر قراشف ۳ ایيونده.
مخاصه بوبیه ۱۹ ایيونده.

۲) مسلمانچه یازارغه مقتدر روسچه بر قدر معلوماتی بار ذاتلردن خادملر تعیین ایته باشلادی.

II محکمهٔ شرعیهنڭ اشلری.

۱) مسکو اسییزدنده بیرلگان قرارغه بناء ا) عادی اشلر - نکاح، طلاق تقسیم ترکه، وراثت، اثبات نسب، حضانه مسئلهلرن حل قیلو.

ب) امامل آراسنده، امام ایله محله آراسنده بولغان اختلاف ونزاعلرنی حل قیلو (انقلاب صوڭنده امام ایله محله آراسنده کوب یيرده اختلاف چقدی، بو اختلافلرنی حل قیلو اوچون محکمهٔ شرعیه مخصوص کشیلر یبهرگهلهدی، وعظ وسیرکولر تاراتدی، کامیتیلر وباشقه جمعیتلر آرقلی تفتیش قیلدرو چارهلرینه کرشدی وهمان شول یولده دوام ایته.)

ث) شاکردلرنی امتحان قیلوب درجهلرینهکوره شهادتنامه بیرو (امتحان قیلو

اصولی البته یخشوق یولغه قویلا باشلادی اهلیتسز تابلغان کشیلر کیروچغاریله‌لر.)

ث) وجود، وفات، نکاح، طلاق حقلرنده متریقه‌دن شهادتنامه بیرو (حاضرنده وجود حقنده شهادتنامه بیرو ۴۰-۴۳ یاشلیلرنی خدمتدن قایتارو خبری چغو ایله بیگره‌ك کوبه‌یوب کیتدی.)

ج) امام ومؤذنلرگه تیوشلی کورلدکده محله‌لرندن چیغوب یورورگه رخصت بیرو وباشقه‌لر.

۲) انقلاب صوڭنده اسیزدنك تصدیق قیلووی ایله محکمهٔ شرعیه اوستینه یوکله‌نگان اشلردن امام ومؤذنلرنی تصدیق ایتوب کامیسار یاکه ؤولست کامیتیلری آرقلی شهادتنامه بیره، سیاسی عیبلی واهلیتسزلرنی تفتیش قیلدروب اثبات ایتلسه عزل قیلا. کیره‌ك اورنلرغه محله آچارغه رخصت بیره فقط بر محله‌دن ایکنچی محله آیرو موقت توقتاتاب تورا: حاضرگه‌چه بر،ر محله‌گه تابع بولوب تورغان واوزلرینه محله آچارغه کوچلری ییتکان اورنلرغه محله آچارغه مسجد صالورغه رخصت بیره (لکن مسجدنڭ پلانی بولوهم غوبیرنسکی پراولینیه عمارت قسمینڭ پلان وفصادلر قاری تورغان شعبه‌سنده قارالوب تصدیق ایتلوون شرط قیلا).

۳) اسلام دینینه کروچیلر حقنده تیوشلی تدبیرلرنی قیلا (اسلام دینینه کرو-چیلرنڭ عریضه‌لرن آلو ایله آلارنی اسلام دینینه قبول ایته هم کامیسارلرینه مراجعت ایتوب آلارنی منسوب بولغان دینلری دفترندن چغارته).

۴) وقفلرنی تیوشلی شرطلری تابلسه تصدیق ایته.

۵) تعطیل کونلرن مسلمان دینی وملی بیره‌ملرینه ایله‌ندردی.

۶) اوز اچنده هم محکمهٔ شرعیه ایله مسلمانلر آراسنده بولغان کاغذویازو-لرن تورك تاتار تلنده یوروته باشلادی. (فقط بونی تماما عملگه قویو اوچون تاتارچه یخشی بلگان کوب خادملر کیره‌ك بولغانلقدن وآندیلرنی تابوشاقتی قیون بولوندن بو قسمی آقرونلق ایله عملگه قویلا بارا).

۷) دینی مکتب ومدرسه‌لرگه هم روس مکتبلرنده وعموما دنیاوی معلومات بیره تورغان اوقو یورتلرنده دین درسلرینی نظارت ایتو حقنده ایيون ۱۵دن ۲۱گه قدر مدرس ومتخصصلردن عبارت بر کیڭاش مجلسی یاصادی - بو مذاکره‌گه قویلغان ماده‌لر کیڭاش مجلسنده اوشبو ماده‌لر مذاکره‌گه قویلوب توبه‌نده‌گیچه قرارلر چغارلدی:

۱) محله‌لرگه دینی خادملر یتشدره طورغان مدرسه‌لرنڭ تیپلرن روشلرن-تعیین ایتو.

٢) - بو مدرسەلرگە درس پروغراملری ترتیب قیلو.

٣) - درسلك كتابلرن انتخاب ایتو.

٤) - محكمهٔ شرعیەنك مدرسەلرگه نظارت رەوشی.

٥) - مدرسەلرنك مادی جهتلرن تأمین قیلو یوللری.

٦) - حكومت مكتبلرندە، عمومی مكتبلردە اوقی طورغان بالالرمزغە دین درسلری ایچون پروغرام توزو.

٧) - كیچكمی اشلەرگە لازم بولغان «مجلهء احكام شرعیه» ترتیب قیلونی متخصص هیأتكه تابشرو.

آلتی یللق «ملی ابتدائی مكتب»نك دین درسلرینك پروغرامماسی:

مقصد وایضاح.

دین انسانیت تاریخندە ایك زور عامل، آلرنك حیات اجتماعیەلرندە ایك كوچلی بر ناظم وانسانلرنك خط حركتلرندە آرتق قوّتلی بر مؤثردر. دین درسلری روحانی قوتلرنك تربیه وترقیلرینه هر یاقلی تأثیر ایتەر. حسیات، ادارە وعقل اسملری بلەن اوچكه بولنگان معنوی قوتلرنی تربیه ایتوب، عالیلەشدروگه دین وآنی تعلیمنك غایت فائدەسی زوردر: بوڭا كورە یالغز تربیەوی فائدەسینغنه اعتبارغە آلغاندە دە، تعلیم مادەلری آراسندە «دین درسلری» برنچی اورننی آلورغه تیوشدر. كشینك جناب حقغه قارشی نیندی بندەلك بورچلری بولغانن، اوز شخصینه وجمعیتینه قارشی نیندی وظیفەلر ایله مكلف ایدیكن دین بلدرگانگه كورە، دیننك بانووی وبلدرلووی لازم وفرض اولور، بناءً علیه انساننك ایك آلغی كیرەكلرینی طولترو مقصدی ایله تأسیس ایتلگان ابتدائی مكتبلردە كشینك ایك آلغی صفدەغی ضروری احتیاجی بولغان دین احكامنی بلدرووی دە ضروری ولازمدر. دین درسلرینه ابتدائی مكتبدە یتەرلك قدر اورن بیرورگە تیوشلی بولغان كبك اول درسلردن كوتلگان زور تلەكلرگە ایرشو اوچون دە، آنك تعلیمی اصوللی وشاگردلرنك روحلرینه تأثیرلی بولورغه لازمدر. دین درسلرینی تعلیم ایتكاندە، كشینك كوبرەك اوز شخصینەغنه عائد بولغان عبادتی احكامندن طش، آنك اوزینه وجمعیتینه قارشی بولغان وظیفەلرینی طانوتا طورغان بویورقلری دە بلدرلورگه تیوشدر.

بناءً علیه دین درسلری عام‌حال برله اخلاق‌ویاردمچیلرندن عبارت بولورغه کیره‌کدر.

دین درسلرندن کوتلگان مقصدغه، ایرشوهم آلرنڭ اوقوتلو یوللرینی آچق تعیین ایتو اوچون، اول درسلرنی شول قسملرگه آیرورغه کیره‌ك بولا: ۱) عقیده؛ ۲) عبادت؛ ۳) قرآن‌کریم؛ ٤) تاریخ‌انبیا واسلام؛ ٥) اخلاق.

عقیده ـ عقیده، دین اساسی بولغان کبك، کشینڭ بوتون معنویاتینڭ مایه‌سی وبوتون حرکتلرینڭ یول‌باشچیسیدر. اسلام عقیده‌سی، جناب حق وصفتلری، منزل کتابلر، فرشته‌لر، پیغمبرلر، آخرت وبعث قضا وقدرگه ایناتودن وجناب حقنڭ بویرقلرینی فرض بلوب، طیدقلرینی حرام صاناودن عبارتدر. عقیده‌نی تعلیم ایتکانده، آنڭ چن ایمان بولووی اوچون، ممکن‌قدرلی طبیعی اصول‌طوتوب عیانی مثاللردن عیانی حقیقتلرگه کوچه‌رگه وتطبیقی ممکن بولغان هرحادثه‌واحوالنی دلیل ایتوب طوتارغه تیوشدر. عقیده‌نڭ ثمره‌لی بولووی اوچون‌ده آنڭ روحقه تأثیر ایتووینه وشول سایه‌ده کشیده نقلی اخلاقی حسیات اورنلاشووینه خدمت ایتووینه طرشمق لازمدر. بو خصوصلرغه اعتبار ایتمیچه، عقیده‌نی قوری تعریف وسوزلردن‌گنه عبارت ایتوب قالدراسه، آنڭ ثمره‌سی کورلمه‌س. آلتی یللق‌مکتبده عقیده‌نی ایکی درجه‌گه‌بولوب تعلیم ایتلور: اوّلگی درجه‌ده ـ آچق وبسیط‌مثاللر برله مکالمه یولنده اویره‌تلور، ایکنچی درجه‌ده ـ (مکتبنڭ صوڭ‌صنفنه اولاچقدر) بالالرنڭ آڭلری کوته‌رولك ره‌وشده دلیللر برله ترتیبلی یولده اوقوتلور. انبیا تاریخی وسیر درسلری عقیده‌نی کوچله‌ندرورگه، قرآن‌کریم اوقوتقانده، اوچراغان اعتقادغه عائد آیتلرنڭ مفهوملرینی سویله‌ب کیتولرده ایماننڭ قوتله‌نووینه خدمت ایتدرلورلر. قیسقاسی، عقیده تعلیمنی آنی اوقوتوغه بیلگیله‌نگان یل، کون وساعتلرگه‌گنه حصر ایتمیچه، مناسب فرصت توشکانده، هر وقت استفاده ایته‌رگه طرشلور. بوغنه‌ده توگل، حتی باشقه درسلر آراسنده، خصوصا علوم‌طبیعیه‌درسلرنده بوڭا بیك نق اعتبار ایتلور.

عبادت ـ عبادت، کشینڭ جناب‌حقنی ایسده طوتوب، آڭا توسل ایتووینه‌هم آنڭ امر ونهی‌لرینی خاطرنده طوتوب، یاراقلی کشی بولووینه بردنبر واسطه‌در. عبادت ـ اخلاق توزلگینڭ بو کوچلی سببی بولغان کبك، وجدان استراحتینڭ‌ده ایك زور چاره‌سیدر. موندن باشقه، عبادتدن صانالغان قایبر عمللر ـ مثلا: زکات، فطره، عشر کبیلر ـ جمعیتنڭ منفعتنه‌ده زور خدمت ایته‌رلر. عبادتنڭ چن معناسی بلن عبادت بولووی ـ آنڭ اخلاص کوڭل‌وآڭلی ذهن برله‌گنه قیلنووینه توقف ایتدیگندن، بولر بالالرنڭ آڭلری صیدرغان‌قدر سرلری واذکارینڭ معنالری

بیلدرلورگه وخضوع، وخشوع برله اوتەلولرینه بالالارنی کونکدرورگه طرشو لازمدر. عبادت اویرەتکانده، طهارت ونماز کبکلارنی عملی صورتده، باشقەلرینڭ ممکن بولغانلرینی تمثیلی رەوشده بیلدروب، احکاملرینی آڭلاتورغه طرشلور. عبادتنڭ مقبول بولووی اوچون، نیت درستلگی، قلب صافلغی لازم بولو اوستینه طشنڭده تازالغی ضروریدر. شونلقدن مناسب یول وگوزەل اصول تابلسه، جنابت وغسل حکملرینیده مکتبده بیلدرورگه تیوشدر.

قرآن کریم وتجوید - دینمزنڭ اساسلرینی بیلدرگان قرآن کریمنڭ قرأتی عبادتلرمزنڭ برنچی درجەده بولغانی، نماز عملی اچنده اوقوتووی فرض بولغان کبک باشقه وقتلرده اوقوده ثوابلی وفائدەلی بر عملدر. شونڭ اوچونده بر مسلمان بالاسی بو عزیز کتابنی درست ایتوب اوقورغه مکتبده اویرەنورگه تیوشدر. قرآن کریم عربچه بولدیغندن، آنی اویرەته باشلامسدن بورون، عربی قرائت کتابی اوقلور. قرآن کریم قرائتی تجوید اصولی اسمنده بر اصول برله اوقولونی طلب ایتدیگندن، مکتبده تجوید احکامی بیلدرلور وشول احکامگه موافق ایتوب اوقورغه بالالرغه ملکه حاصل ایتدرلور. تجوید حکملرینه موافق ایتوب اوقونی بو حکملرنی قاعده ایتوب اویرەتوگه قالدرمیچه، بلکه، باشدەاوق عملی رەوشده شول حکملرگه موافق ایتوب اوقوتلور. تجوید حکملرینی اویرەتکانده، اصول تحلیلی تطبیق قیلو غایت موافق بولدیغنیده اونوتورغه یاراماس. مکتب بترگان بر بالا قرآن کریمنی هر بر اوردن طوتوب، تجوید حکملرینه تطبیق ایله ییگل وایرکن اوقو ملکەسینه ایه بولورغه تیوشدر.

قرآن کریمدن نماز اوچون کیرەکلی ۱۵ - ۲۰ سورە، برنیچه مقرأ، ملك وممکن کورنسه، یس سورەسی یاتلانوب، مفهوملریده بیلدرلور. مقرألرنڭ اعتقادی، اخلاقی واجتماعی آیتلرنی اچینه آلغان بولووینه دقت ایتلور. قرآن کریم قرائتیعادی مقام برله دوام ایتوب، صوڭره گوزەلرەك مقام اویرەتلور. قرآن کریم قرائتی بالالرنڭ آڭلاوینه قاراب، اعتقادی، اخلاقی، اجتماعی آیتلر برله تاریخی قصه واحکام آیتلرینڭده بیك آچق وسلیس عبارە برله مفهوملری ئەیتلوب، ایضاح ایتلسه، غایت فائدەلی بولاچغندن بونی اونوتورغه یاراماس. بولای ایتکانده، دینی تربیەنڭ قوتلی بولووی تأمین ایتلەچگی اوستینه، بالالرده قرآن کریم حقنده آچق بر آڭده حاصل بولور؛ هم آلدەغی کونده ترکی تفسیرلردن استفادە ایتووینەده یول آچلور.

تاریخ انبیا واسلام - پیغمبرلر انسانلرنڭ مرشدلری بولدقلرندن، آلرنڭ ترجمهٔ حاللرینی وقیلغان اشلرینی بلو بالالر وباشقالر اوچون ارشاد طریقلرینڭ

ایك اوشانچلیلرندندر. تاریخ انبیا مندرجەلرینك پیغمبرلرگه وآلرنك تعلیملرینه قاراغان قسملری، عقیدەاساسلرینك ایك عیانی وجانلی دلیللری، اجتماعی وشخصی اخلاقنك ایك آچق نمونەلری، حسیات، ادارە ومفکرە تربیەسینك غایت سادە وطبیعی مؤثرلریدر. موندن باشقە؛ تاریخ انبیا قوملرنك حیات اجتماعیه ومدنیه‌لرینی اعتبارغه آلغاندە انسانیت تاریخینك وآنك ترقیسینك بالاق دوری دیمك بولغانلقدن، اول بالالرنك زوهلرینه ایك یاقن بر علم ومادۀ تعلیمدر، قسقاسی: تاریخ انبیاء اعتقاد توزکلگینه، اخلاقی حسیات اویغانوینه بیك زور سبب بولو اوستینه، اجتماعیتکه عائدعاملرنك‌دە ایك ابتداسی وفائدەلیسیدر. تاریخ انبیانك بر قدرلی مهم بولغان فائدەلرنی بیرووی اوچون، آنك تعلیمی گوزەل اصولدە بولورغه کیرەکدر. تاریخ انبیا مندرجەلری‌کونلر،آیلر، یاشلر وعمرلردنگنه عبارت بولسە «فلان پیغمبر خلقنی یاخشیلقغه چاقردی، آزغن خلق قبول ایتمەدی...» کبك معناسز واستفادەسز مبهم‌سوزلر برلە طولترلسە، بو علمنك هیچ بر تربیەوی فائدەسی بولماس، بلکە ضرری بولور؛ اول علمنی بو یولدە اوقوتقاندە نیندی اعتقاد درست، نیندی اعتقاد بوزق، قایسی اخلاق یاراقلی، قایسی اخلاق ناچار ایدیکی بلنمەگەن کبك بالالر «پیغمبرلرگنەیاخشی بولا؛ آلردن باشقە بوتون خلقلر بوزق بولا» ایمش دیگان کبك، فکر اورنلاشدرورلر. شونك‌اوچون‌دە بو درسنك مندرجەسینه کرگان نەرسەلر بحث ایتلگان امتلرنك حیاتلرندن، اخلاقلرندن،دین واخلاق‌دە قصورلرندن وبولرنی اصلاح ایتو اوچون، پیغمبرلر طرفندن کورسەتلگان اجتهادلردن، تعلیم وعظ هم دیالردن، آلرغه بیان ایتلگان وعدهم وعیدلردن هم خلقلرنك اوز فعللرینه مقابل کورگان‌جزاتارندن عبارت بولورغەکیرەك. تاریخ انبیانك مندرجەلری شوندی نەرسەلردن عبارت‌بولورغه تیوشلگی‌اوستینه‌دە بولر قرآن کریم واحادیث صحیحەدن آلنورغه‌تیوشدر. یوقسە، قرآندە بولماغان قابل وهابل قصەسی کبك نەرسەلردن فائدە اورنینه ضرر کورلەچکدر. بنا علیه تاریخ انبیا مندرجەلری تورات خرافتلرندن، یهودیلرنك اویدرمالرندن ممکن قدرلی صاف بولورغه تیوشدر. تاریخ انبیانك خلاصەسینی ومکمل‌بر حالکیسینی پیغمبرمز محمد علیه السلامنك‌حیاتی وفعالیتی تشکیل ایتەر. بوندن باشقە پیغمبرمزنك اوزینه خاص بولغان حرکتلرندن باشقە، بوتون فعللری، تعلیملری، سوزلری امت اسلامیه اوچون بردنبر اوشانچلی رهبردر. شونك اوچون پیغمبرمزنك حیاتندن اجتهاد وغیرتی ثبات ومتانتی، معاملات وحرکتی، صدق وحمیتی تعلیم وارشادلری بالالرنك آڭلری کوتەرە آلغان قدرلی آچق وطولی ایتوب بلدرلورگه لازمدر. اگردە بو درسنك مندرجەسی آچق کورستلسە ویاخشی

انتخاب ایتلسه بالالرغه اسلامیتنک عقیده، اخلاق، اجتماعیتکه عائد قسملری چن معناسی برله بلدرلگان وآلرنک حقیقی مسلمان بولولری تامین ایتلگان بولور. بو درس وظیفه‌سینی بحق ادا ایتووی اوچون ایکی شرط لازم بولوب آنک برسی مندرجه‌نک صایلانا بلووی، ایکنچیسی صایلانغان مندرجه‌نک جانلی وآچق تصویر ایتلویدر. پیغمبرمزنک حیاتی حیات بشرنک مکمل بر نمونه‌سیدر. شونک اوچون اول حیات ونمونه مندرجه یاغندن غایت بای وتورلیدر؛ بناء علیه بو مندرجه‌لرنک بالالرغه نسبة آشا فائده‌لی بولووی اوچون انتخاب ایتلوینده زور مهارت وملاحظه لازمدر. مونی اعتبارغه آلغانده پیغمبرمزنک حیاتینه عائد بولغان بعضلر اچنده صوغش حاللری شق صدر واقعه‌سی، باشقه‌چه‌ده کوب خارقه‌لرغه اورن بیرلمه‌سکه تیوشدر؛ چونکه بولرنک خارقه‌غه عائد قسملری حیات نبوینک نمونه‌لک قیمتینه زیان کیترسه، صوغشلرغه قاراغانلری‌ده باشقه حاللرنک آز سویله‌نووینه سبب بولور.

پیغمبرمزنک حیاتندن قالا. آنک تعلیم وتربیه‌سینک ثمره‌لرینی مجسم برحالگه کیترگان عادی انسانلردن عبارت بولغان اصحاب کرام بولغانغه کوره، آلرنک مناقبلری کیلور. اسلامیت برهم، برهم فردلرگه‌گنه توگل بلکه‌ده جمعیتکه قارشی بیبه‌رلگان بر دین الهی وطریق سماویدر. شونک اوچون‌ده تاریخ انبیا وسیرنک صونگلری عموم مسلمانلر دنیاسینک تاریخی بولورغه لازمدر. بو تاریخ نمونه بولورغه یاراقلی کشیلرنک حیاتلری تصویر ایتلو ایله برابر جمعیتنک حیاتی وحالی تاغی‌ده آچغراق کورسه‌تلورگه لازمدر. تاریخ اسلامده حیات اجتماعیه‌گه اسلامیت رهبر طوتلغانده، سعادت بشرنک نی درجه‌ده مکمل تأمین قیلنووی وعکس حالده جمعیتلرنک باشینه نی زور فلاکتلر کیلدیگی وکیله‌چگی غایت آچق صورتده کوده‌له‌ندرلورگه لازمدر. بو درس بسیطدن مرکبکه کوچو قاعده‌سینه موافق صورتده توزولوب تاریخ انبیا واسلامنک مرکب یاغنی تشکیل ایته‌رگه کیره‌ک. شونک اوچون‌ده مونده فردلرنک ترجمهٔ حاللرینه آزاورن بیرلوب، جمعیتنک حیاتینه کوب اورن بیرلورگه تیوش. مکتب بترگه‌ن بر مسلمان بالاسی تاریخ اسلام اوقو سببلی، مبارک دینینک تارالا باشلاوندن آلوب، آنک جمعیتلرگه نی مقدارده بخت وسعادت بیرگانینی بلوب، اول دین مقدسنی اوزینک سعادتینه سبب دیب تانورغه تیوش بولو اوستنده اول اوزینک اوتکانده‌گی وحاضرده‌گی دین قرنداشلرینک کملر بولغاندن وآلرنک باشلرندن نیندی حاللر اوتکاندن‌ده ذهنی کوتاره آلغان قدر خبردار بولورغه کیره‌ک. دین درسلرینک شوشی تاریخ قسمی منکو

شرطلرغه طوغری کیلسه، بو درسنڭ مندرجه‌لری مسلمان اوچون حقیقی رهبر وقو
شوبولا آلاچقدر.

اخلاق ـ یالغز یالغز فردلرنڭ حیاتلری اخلاقلری نڭ توزك یاکه بوزق بولو-
لرینه قاراب، توس آلسه، جمعیتنڭ ده سعادت یاکه بدبختلگی اخلاق اجتماعیسینڭ
یاخشی یا که ناچار بولووینه تابع بولور. شونلقدن ده انسانلرنی هلاکتدن قوتقاروب
سعادتکه ایرشدرو مقصدی برله کوندرلگان دینلرنڭ نتیجه وغایه‌سنی تشکیل
ایته‌ر. بنا علیه دین درسلری آراسنده ایڭ مهم ومقصود بالذات بولغانی
اخلاق بولوب، تکیلری شونگارغه واسطه‌در؛ بونگا کوره
اخلاق درسلرینه غایت زور اهمیت بیرلمك لازمدر. اخلاق حسیات
گوزه‌للگی، عقلنڭ منورلگی واراده قوتلیلگی نتیجه‌سی اولدیغندن، اخلاق او-
یره‌تلگانده، شول اوچ تورلی قوتنڭ ترقیسینه یاردم ایته‌چك واسطه‌لرنڭ همه-
سینه‌ده یابشورغه کیره‌ك. حکایه‌لر، مثاللر، ترجمهٔ حاللر، بویورقلر شوشی وا-
سطه‌لرنڭ ایڭ آلغی صفده غیلریدر. بولرنڭ هر قایوسی اوزلری اورنلرنده
مهملردر. بنأً علیه اصول تربیة قاعده‌لرینی خاطرده طوتوب، هر وقتده لایقی
مقدارده، شول واسطه‌لرنی استعمال ایتمك ضروریدر. بویرقلرنڭ درجه‌لری
تورلی بولوب، بولرنڭ اچنده ایڭ قطعی بولغانی جناب حقنڭ امرلریدر. متردد
بولغان عقلغه تایانچ بولغان دینیڭ بویرقلری اخلاق اوچون قطعیاً لازمدر. اوشبونڭ
اوچون‌ده آیت کریمه واحادیث صحیحه اساسلرینه قورلغان اخلاق دینی، مای
مکتبلرده اویره‌تلورگه وبولر صوڭغی صنفلرده خلاصه تشکیل ایتوب، قطعی بو-
یرقلر ونهیلر حالنده کورسه‌تلورگه لازمدر. بولای ایتماه‌گانده، اخلاقی تربیه‌نڭ
ایڭ یاخشی واسطه‌لرندن بولغان حکایه، قصه، تمثیل، ترجمهٔ حاللرنڭ نتیجه‌لری
قطعی اولمایاچقدر. بنأً علیه اصول تعلیمگه موافق بولو شرطیله، امر ونهی طرز-
نده‌گی اخلاقی تعلیملرنی‌ده استعمال ایتمك لازمدر.

اخطار: عمومی اولارق، شونی ذکر ایتلور: دین درسلری نیچه‌گنه تورلیگه بولنسه-
لرده، آلردن کوتگان مقصد بردر. اول ده ـ اسلام اخلاقی برله قورللانغان مکمل
بر انسان یتیشدرمکدر. شونڭ اوچونده دینی درسلرنڭ برسی ایکنچیسینی تکمیل
وایضاح ایته بارورغه وهه‌سی ده بر مقصدقه یونه‌لورگه تیوشدر. بو مطالبلر کوز
آلدنده طوتلوب، دین اویره‌تلسه ودینی تربیه بیرلسه، مکتبنڭ وظیفه‌سی اوته-
لمش اولور؛ عکس حالده ایسه جنایت اشله‌نگان بولور.

ملی مکتبلرنك دین درسلرینك پروغراماسی.

برنچی صنف (آتناغه ۳ ساعت)

مؤمن بەلر حقنده شفاهی معلومات، تعوذ، بسمله، کلمهٔ توحید هم معنیلری. معاملر، شریکلر ویاقنلرغه قارشی معامله حقنده اخلاقی معلومات.

ایکنچی صنف (۸ ساعت)

قرأت عربیه وقران کریم، عملی طهارت ونماز. مؤمن بەلرنك تفصیلی. تاریخ انبیا: آدم ابراهیم، اسماعیل، موسی، عیسی، داود هم محمد علیه‌السلاملر. ثنا، تشهد، صلوات، ۶ ـ ۸ قسقه‌غنه سوره حفظ ایتدرلور.

اوچنچی صنف (۸ ساعت)

قران کریم، وتجوید قاعدەلری. طهارت ونمازنك فرضلری، واجبلری، مفسدلری؛ جماعت، عید، جمعه هم وتر نمازلری ایله بیش وقت نمازنك فرض وسنتلری ایله آلارنك رکعتلری نمازنك دعالری هم ۲ ـ ۳ سوره معنالری برله. تاریخ انبیا باشدن حضرت عیسینك ترجمهٔ حالی بتکانچی.

دورتنچی صنف (۶ ساعت)

قران کریم. نماز ودعالر حقنده تکرار. جنازه وتراویح نمازلری. سهو وتلاوة سجدەلری روزه، زکات، حج، عشر، فطره صدقەسی، قربان محمد علیه‌السلامنك سیری، اخلاق ومعاملەسی وشول مناسبت برله اخلاق درسی ۲ـ۳ سوره، ۱ـ ۲ قسقه مقراء.

بیشنچی صنف (۶ ساعت)

قرأن کریم، اولگی یللرده حفظ ایتکان دعاوسورەلرنك اوزلری ومعنی لری تکرار ایتلور. ۲ـ۳ سوره وسورهٔ ملك معنالری برله. شخصی هم عائلەوی وظیفەلر حقنده اخلاق. خلفاء راشدین واموبلردوری حقنده تاریخ.

آلتنچی صنف (٦ ساعت)

قران کریم وییگلوه‌ك ماتور بر مقام. اخلاق: اولگیلرنی تکرار هم اجتماعی وظیفه‌لر حقنده، عربچه حدیث، اخلاقی حدیثلرنی اساس طوتوب، دلیل ومحاکه برله تفصیللیره‌ك عقین.

تاریخ: عباسیلر، اندلسلیلر، سلجوقیلر، تورك‌تاتارلرنڭ اسلامیت قبول ایتکاندن صوڭغی حاللری، بو کونگی مسلمانلر واسلامیتنی قاچان قبول ایتولری، ایسکی وحاضرگی مسلمانلرنڭ اداره، ملکی، اجتماعی، اخلاقی، علمی ومدنی حاللری.

دین درسلرینڭ صنفلرغه بولنولری

برنچی صنف: - عقیده مؤمن به حقنده قسقه‌چه شفاهی معلومات بیرلوب مسلمانلق وآنڭ پیغمبری حقنده بر آز تفصیل‌ایتلور. معنالری آڭلاتلوب تعوذ، بسمله وکلمهٔ توحید حفظ ایتدریلور.

بالالرنڭ اوزلرینه، ایبه‌شلرینه وعائله‌لری افرادلرینه ومربیارینه قارشی نیلر برله بورچلری بولدقلری حقنده موافق اصول دائره‌سنده آڭ بیرلور.

آتناده ٣ ساعت.

٢ نچی صنف: - یلنڭ اوّلگی یارمنده قرآن کریمگه آچقچ اولاره قرائت عربیه اوقولوب، صوڭره قرآن کریم قرائتینه باشلانور هفتیك استعمال ایتلوب برپاره قدر اوقتلور. بو صنفده مخرجلرنڭ درست چغارلووینه، حرکه‌لرنڭ اورنلی استعمال ایتلولرینه غایت نق دقت ایله برابر کلمه‌لرنڭ درست تلفظ ایتلولرینه وتجوید قاعده‌سینه موافق اوقورغه‌تل کونترلورگه طرشلور. علم‌حال قسمی عقیده وعبادتکه بولنوب یلنڭ اوّلگی یارتسنده عقیده اوپره‌تلگاچ‌پیغمبرلرگه ایمان مناسبتی برله تاریخ انبیاغه کوچلور. تاریخ انبیادن ترتیبی برله‌آدم، محمد، ابراهیم، اسماعیل، موسی، داود، وعیسی‌علیه‌السلاملر حقنده اوقولور. پیغمبرمزدن صوڭ صحابه‌لر حقنده‌وبزگه دیننڭ ایرشووی‌طوغریسنده‌ایضاح‌بیرلور. بو درسلرده تاریخ انبیا حقنده‌غی ایضاحتی ایسده طوتولور.

عبادتدن عملی صورتده طهارت ونماز اویره‌تلور. ثناء، تشهد وصلوات ایله قرآن کریمنڭ آخرندن ایك آزی ٦-٨ سوره حفظ ایتدرلور.

ساعتلر:	قرآن کریم	٤	
	عقیده	٢	٨
	عبادت	٢	

٣ ـ نچی صنف: قرآن کریم دوام ایته‌ر، شماراق اوقورلـق حالـگه کیتر ـ لورگه‌طرشلور. تجوید حکملری قاعده ایتوب اویره‌تلور. بو صنفده مفتیك تمام ایتلور.

عبادت: طهارت ونمازنڭ فرض، واجب هم مفسدلری بلدرلوب، نمازنـڭ تورلوندن جماعت، عید، جمعه، هم وتر ایله اوقـات خمسه‌نـڭ نیچه رکعت فرض وسنت اولدقلری اویره‌تلور.

نماز اچنده‌گی اذکار ایله ئلك یادلانغان سوره‌لرنڭ معنی‌لری اوقاور. ینه ٢-٣ سوره حفظ ایتدرلور. تاریخ انبیا بـاشدن باشلاب ترتیبی برله حضرت عیسی‌نڭ ییرده‌گی حیاتی تمام بولغانغه قدر اوقوتلور.

ساعتلر:	قرآن کریم وتجوید	٤	
	علم حال وحفظ	٢	٨
	تاریخ انبیا	٢	

٤ نچی صنف: قرآن کریم تجوید حکملرینه موافق دوام ایته‌ر، تجوید حکملری تکرار صورالور. تجوید حکملرینی اجرا ایتوده یاڭلشماسلق حالـگه کیتورلورگه طرشلور.

عبادت: نماز حقنده تکرار یاسالور، اوتکان سنه‌دن قالغان کیره‌کلی اذکار ایله معنی‌لری یادلاتلور. جنازه هم تراویح نمازلری برله سهو هم تلاوة سجده‌لری اویره‌تلور. روزه، زکات، حج، عشر فطره وقربان چالو طوغری بلدرلور.

ایضاح کورسه‌تلـگان اصول برله پیغمبرمزنڭ سـیری تمام ایتلوب صـوڭره اخلاق وحیاتقه عائد تعلیملردن غایت مهم بولغانلری علاوه ایتلور.

٢ ـ ٣ اورتاچه سوره، ١ ـ ٢ مقرأ حفظ ایتدرلوب معنالری آڭلاتلور.

ساعتلر:	قرآن کریم	٢	
	تاریخ	٢	٦
	علم حال	٢	

٥نچی صنف: قرآن کریم دوام ایتوب درست وتـیز اوقی آلوده مقصدکه ییتکورلورگه طرشاور. نمازنڭ اذکاری ایله ئلك حفظ ایتدرلـگان سوره ومقرألر تکرار ایتدرلوب مفهوملری تکرار ایضاح ایتلور. ٢ ـ ٣ نماز سوره‌سی وسورهٔ ملك حفظ ایتدرلوب معنالری بلدرلور.

اخلاق دینیدن شخصقه هم عائله ایله اقرباغه عائد بولغان تاریـخ اسلامدن

خلفاء راشدین وامویلر دوری اوقولوب علم ودینده خدمتلری زور بولغان برنیچه صحابه ایله عالملرنڭ ترجمهٔ حاللری برله تانشدرلور. امویلر دورنده ترکلر آراسنده اسلامیتنڭ تارالا باشلاوی ومجملا خلافت اسلامیه ومسلمانلرنڭ حاللری بیان ایتلور.

ساعتلر: قرآن کریم	۲	٦
تاریخ	۲	
اخلاق وعبادت.	۲	

٦ - نچی صنف: - قرآن کریم دوام ایتوب تکرار برمرتبه تجوید حکملری صورالور. وقرآن اوقوده تلەنگان درجەگه یتکرلور. اولگی حفظ ایتلگان نرسه تکرار ایتلوب معنالری کیگایتلور. بیگل بولغان برەر ماتور مقام اویرەتلور.

اخلاقنڭ اوتکان سنەدەگیلری تکرار ایتلوب اجتماعی ومدنی وظیفەلر بلدرلور. منتظم بر اصول اچنده آچق دلیللر ومحاکمه برله اسلام عقیدەسی اوقلور.

تاریخ اسلامدن: عباسیلر، اندلس امویلری، سلجوقیلر، فاطمیلر، غزنویلر اهل صلیب سفرلری اوتلوب هر سلسله خلافت دورلرنده مسلمانلرنڭ دولت، اجتماع، علم، مدنیت واخلاق یاقلری قارالور. بوکونگی مسلمانلرنڭ قایلرده اولدقلری، مختصرا ترقیده درجەلری ونی وقت مسلمان بولدقلری اوقوتلور. خلافتنڭ عثمانلیلرده اولدیغی آڭلاتلور.

تنبیه: تاریخ اسلام واقعەلری مناسبتی ایله اسملری تلگان مملکتلر ومالتلر حقنده استطراد قبیلندن قسقه معلومات بیرلەدر.

ساعتلر: قرآن کریم وحفظ	۲	٦
عقیده واخلاق	۲	
تاریخ اسلام	۲	

اوشبو پروغرام ۱۸ نچی ایبونده عمومی مجلسده معلم رحیمجان آتنابایف طرفندن توبەنده یازلاچق بر تصحیح برله بر آوزدن قبول ایتلدی ومکتبلرگه تطبیق ایتەرگه قرار بیرلدی.

عمومی مجلس طرفندن قبول ایتلگان تصحیح: آلتنچی صنفده آتنا سنه بر مرتبه قسقه عبارەلی اخلاقی حدیث عربی متنی اوقولوب ومفهومی آڭلاتلوب، شول ساعت اخلاق درسی بولوب تعیین ایتلگان اخلاق درسلری شول اوقولغان حدیثلرگه استناد ایتدرلور.

حكومت مكتبلرنده اوقوياچق مسلمان بالالرينه اسلام دينى اوقوتور اوچون ترتيب ايدلمش پروغرامما:

برنچى حاضرلك صنفينه قبول ايدلور:
حروف ثانوب، آچق تاتارچه يازلمش كتابلرنى اوقورغه هم حرفلرنى قوشوب، تورلى سوزلر يازارغه بلگان بالالر.

برنچى حاضرلك صنفنده اوقولاچق دين سبقلرى:
١) اعتقاد: الله‌نك بارلغى، برلگى، محمد (ع‌م) نك پيغمبرلگى، فرشته‌لر، كتابلر، آخرت كونى وتقديرگه ايمان ره‌وشلرى بيك قسقه‌لق بله‌ن، بالالر آڭلارلق ره‌وشچه اوقوتلور.
٢) تعوذ، بسمله، كلمهٔ توحيد، سورهٔ كوثر هم اخلاص، آغزدن درست تلفظ بله‌ن يادلانور. درس وآش آلدنده هم صوڭنده اوقور اوچون تركيچه دعالر يادلانور.
٣) الهى مناجتلر.

ايكنچى حاضرلك صنفنده:
١) اعتقاد: مؤمن به‌لر معناسن آڭلانوب، بر آز تفصيل بله‌ن اويره‌تلور.
٢) عبادتدن: عملى صورتده طهارت آلو هم تكبير، تسبيح وثنا كبى نماز اچنده‌گى دعالر، سورهٔ فاتحه حفظ ايتدرلور.
٣) اخلاقدن: بالالرنڭ اوزينه هم باشقه‌لرغه قارشى نيچك بولورغه تيوشلگى حقنده بر آز معلومات بيرلور.
٤) الهى شعرلر.

برنچى صنفده:

١) قرآن كريم درست تلفظ بله‌ن اوقوتلور هم معوذيتن حفظ ايتدرلور.
٢) اعتقاد: مؤمن به‌لر: الله‌غه، فرشته‌لرگه، كتابلرغه، رسوللرينه، آخرت كونينه، تقديرگه، بعثكه ايمان ره‌وشلرى تفصيللى صورتده بلدرلور.
٣) محمد (ع‌م) حقنده قسقاچه معلومات بيرلور.
٤) عبادتدن: (اوتكاننى تكرار بعدنده) بيش وقت نماز عملى صورتده، نمازنڭ شرطلرى. نمازنڭ اچنده‌گى ذكرلردن تشهد وصلوة كبيلر بلدرلور.
٥) اخلاقدن: آتا، آنا، قرنداش، كورشى وباشقه مسلمانلر بله‌ن نيچك معامله

بولنورغه تیوشلیگی حقنده معلومات بیرلور.
٦) الهی وملی شعرلر.

ایکنچی صنفده:

١) قرآن کریم تجوید بلهن هم قرآن آخرنده‌غی سوره‌لردن سورة فیلگه قدر حفظ ایتدرلور.
٢) محمد علیه‌السلامنڭ قسقاچه ترجمه حالی بلدرلور.
٣) عبادتدن: یالغز هم جماعت نمازلری، وتر نمازی، اذان واقامت ره‌وشلری بلدرلور.
٤) مکارم اخلاق اسلامیه‌دن بر آز معلومات بیرلور.
٥) الهی وملی شعرلر.

اوچنچی صنفده:

١) قرآن کریم تجوید قاعده‌لرینه تطبیق ایلهن «سورة فیل» دن باشلاب سورة العصرغه قدر، آیة‌الکرسی، سورة بقره آخرنده‌غی بر نیچه مقراء حفظ ایتدرلور. (اوتکان یل حفظ قیلغان سوره ودعالر تکرار قیلنور).
٢) عبادات نمازنڭ فرض وواجبلری، سهو وتلاوت سجده‌لری جنازه وتراویح، جماعت ومسافر نمازلری اوگره‌تلور.
٣) تاریخ انبیاء: قرآنده مذکور پیغمبرلر آدم (عم) دن باشلاب، محمد علیه السلامغه قدر.
٤) وعد ووعیدلر حقنده بر آز معلومات.

دورتنچی صنفده:

١) قرآن کریم: تجوید قاعده‌لرینی رعایه بلهن ییگل اوقورغه ملکه حاصل ایتدرلور، حفظ ایتدرلگان سوره‌لر تکرار بعدنده یا‌سیندن سورة القدر وسورة الانشراح حفظ ایتدرلور.
٢) محمد علیه‌السلامنڭ سیری یعنی طوغاننده‌ن باشلاب، وفاتینه قدر بولغان حاللری، نسل ونسبلری، پیغمبرلك کیلووی، دینگه اونده‌وی ودینگه خدمت ایتکان صحابه‌لر، مکه مشرکلرینڭ اسلامغه ومسلمانلرغه دشمانلقلری، پیغمبرمزنڭ هجرتی وکافرلرگه قارشی مدافعه‌سی یعنی بدر، احد، احزاب، خندق، حدیبیه فتح مکه وطائف واقعه‌لری، حجة‌الوداع، پیغمبرمزنڭ وصیتی هم پیغمبرمزنڭ وفاتی. عربلردن جاهلیت زمانی، سعادت عصری، پیغمبرمزنڭ اخلاق وصفتلری.

٣) علم حال: زكوة‌و آنڭ فرض بولووى، زكوة ماللرى ونصابلر هم‌مصرفلرى زكوتنى بيرو درست بولماغان كشيلر، عشر، صدقهٔ فطره، حج وآنڭ فرض بولووى، عمللرى، قربان چالو.
٤) الهى وملى شعرلر.

پيشنچى صنفده:

١) تاريخ الاسلام: خلفاء راشدين: ابوبكر، عمر، عثمان، على وحسن رضى الله عنهم‌لر حقنده تفصيللى معلومات بيرلور.
٢) علم حال: بيع وشراء وآنڭ درستلگينه شرطلر، بيع‌نڭ نوعلرى، اقاله، اجارت، هبه ووصيت. حسن اخلاق طوغريسنده وكسبنڭ فضيلتى حقنده آيات وحديثلر، كسب وتجارتده صداقت وامانت طوغريسنده. پيغمبرنڭ نصيحتلرى، شرعا حرام ومنهى عنه اشلر. شرك، قتل، زنا، ايسرتكچ اچو، اورلاو، يتيم مالن آشاو آتا ـ آنانى رەنجتو، يالغانغه شهادت بيرو ويالغانغه آنط ايتو وباشقه‌لر. پيغمبرلرنڭ تعليماتنده‌گى حكمتلر وانسانيت اوچون بولغان مصاحتلر.
٣) الهى وملى شعرلر.

آلتنچى صنفده:

١) حديث: احاديث منتخبه كبى قسقا عباره‌لى حديث كتابلرندن (اخلاق ومعاملاتكه دائر بولغانلرى).
٢) تاريخ الاسلام: خلفاء امويه دورى، اندلس فتحى، خلافت اسلاميه‌نڭ كيڭه‌يووى تۆركلر ايله تاتارلر آراسنده اسلاميت تارالووى وآنڭ سببلرى.
٣) علم حال: نكاح وآنڭ مشروع بولووى، نسب ورضاع جهتندن محرملره نكاحنڭ شرطلرى. زوجيت وظيفه‌لرى وعائله آدابلرى.

ييدنچى صنفده:

١) حديث: قسقا عباره‌لى حديث كتابلرندن.
٢) قرآن وحديث تعليماتينڭ موقعى.
٣) تاريخ الاسلام: خلافتنڭ امويلردن عباسيلرغه كوچووى، عباسى خليفه‌لرنڭ مشهورلرندن: المنصور، هارون الرشيد، المأمون وآلرنڭ علم وفنگه خدمتلرى، صحاح الستة وآنى جمع ايدوچيلر، فقه‌ده مذهب امامرندن: امام اعظم، شافعى، مالكى وحنبلى كبى مشهور عالم‌وفرق شناسلر. اسلام مدنيتى وآنڭ تارالووى،

٤) عام حال: طلاق وآنىڭ ضرورة مرتبه‌سنده‌گنه درستلگی ومبغوضلغی. نزاع وقتنده حکملر بیلگیله‌و. خلع، عدة، نفقه، کسوه، سکنی، بالالر هم محرملر نفقه‌سی، حضانه، یمین. یمین نذر و شهادة کبیلر.

سیگزنچی صنفده:

١) احادیث شریفه.

٢) تاریخ الاسلام: اندلسده حکومت اسلامیه‌قدرلو، علوم ومعارف هم یاوروپا بلەن مناسبت. اندلس دولتینڭ صوڭ کونلری وانقراضی. آفریقاده هم یاوروپاده بولغان طوائف ملوکنڭ مشهورلری. چنگیزنڭ ظهوری وآنىڭ بالالرینڭ وباشقه تورك - تاتارلرنڭ اسلام حکومتی قوورولری وحیاتلری.

٣) عام فرائض‌دن: ترکه‌گه متعلق حقلر، اصحاب فرائض وشرعا تیوشلی حصه‌لری، میراثنڭ سبب ومانعلری.

٤) قواعد فقه حقنده بر آز معلومات بیرلور.

حکومت مکتبلرینه ملی تاریخ وملی تل کرتو مطلوب. موڭا پروغراما توزو اربابینه تاپشرلور.

اورنبورغ محکمهٔ شرعیه‌سی حضورنده، ١٥-٢١ ایونده دوام ایتکان دینی مدرسه‌لر حقنده مذاکره ایتکان کیڭاش مجلسینڭ برنچی کامیسیه‌سینڭ قرارلری:

١-دینی اسمنده آیروم ابتدائی مکتبلر بولماس. بلکه عمومی ملی آلتی یللق ابتدائی مکتبلرگنه بولوب، آلارده دین درسلری تیوشلی مقدارده اوقلور. بو وقتقه قدر، محله ومسجدلر حضورنده بولغان محله مکتبلری عمومی ابتدائی مکتبلر چلەرینه کرتلور.

٢-دینی مدرسه‌لر اورتا وعالی اولماق اوزره ایکیگه بولینور.

٣-اورتا دینی مدرسه‌لرگه، آلتی یللق ملی ابتدائی مکتبنی تمام اینوچیلر یا که شول مقدارده معلوماتی بولوچیلر قبول ایتلور.

٤-اورتا مدرسه‌لرنڭ غایه‌لری: خلقنڭ دینی، سیاسی واجتماعی حیاتلرنده رهبر بولورلق مؤذن وامامل؛ ملی ابتدائی مکتبلرده ودینی اورتا مدرسه‌لرنڭ تو به‌نرەك صنفلرنده درس بیررلك معلملر یتشدرودر.

٥-اورتا درجه‌ده دینی مدرسه‌لرده اوشبو فنلر اوقولور: ١- قرآن کریم وتفسیری، عام قرائت. حدیث ومتعلقاتی، کتب مقدسه‌دن قصقه‌چه معلومات، سیرنبی واصحاب کرام. ٢-عبادات. ٣-حقوق اسلام یعنی فقه، فرائض، اصول

فقه: فقه اسلامدن اوّل مدخل حقوق اوقولور. ٤ـالهيات علملری: مختصر صورتده تاريخ اديانلدن معلومات علم التوحيد والصفات، اخلاق اسلامی (برآزده اخلاق فلسفیدن معلومات) ٥ـدين اسلام تاريخی. ٦ـاصول خطابت. ٧ـاملارنك رسمی ومحله اشلرن ادا ايتو رەوشاری. ٨ـعرب تلی وادبياتی (قرائت، املاء، انشاء، صرف ونحو وبلاغت ادبيات وتاريخی) ٩ـتورك وتاتار تلی وادبياتی تورلی تورکی شيوەلر ايله تانشدرو) ١٠ـفارسی تلی (قرائت، صرف ونحو) (١١ـ علوم طبيعيه (تاريخ طبيعی، حکمت، وکيميا وحفظ الصحة) ١٢ـعلوم رياضيه (حساب، جبر، هندسه) ١٣ـجغرافيا (طبيعی، عمومی، روسيه، رياضی) ١٤ـتاريخ (ملی، روس، اسلام، عمومی) ١٥ـفلسفه، علم روح، منطق، مبادی فلسفه). ١٦ـ اصول تربيه وتعليم (پيداغوغيکا، ديداکتيکا، ميتوديکا) ١٧ـروس تلی (ويصشچی ناچالنی اوچيليشچه درجەسنده) ١٨ـمعلومات مدنيه، اقتصاديه وقانونيه.

اخطار ـ دين درسلرندن باشقه فنلر متەدن ملتلردەکی اورتا درجه مکتبلری مقدارنده اوقولور.

٦ـاورتا دينی مدرسەلرنی تمام ايتوچيلرگه اوشبو حقلر بيريلور: امام بولا آلورلار. دينی ودنيوی عالی اوقو يورطلرينه بلا امتحان قبول ايتلورلر. ملی مکتبلرنك هر قايوسنده، دين درسلرندن اورتا درجەدەگی دينی مدرسەنك اوّلگی دورت صنفلرنده هر تورلی فندن معاملك ايتەرگه حقلی بولورلر.

اوّلگی دورت سنەسن تمام ايتوچيلر، اوزن بولا آلورلر. اصول تعليمدن امتحان بيرو شرطی ايله ابتدائی مکتبده معلم بولا آلورلر.

٧ـاورتا دينی مدرسەده اوقو مدتی يدی سنه بولور.

٨ـاورتا مدرسەنك اوّلگی دورت صنفنەده براورنده آچارغه ممکن.

٩ـاوّلگی دورت صنفن مستقلا تمام ايتەرلك رەوشده پروغرام ترتيب ايتلور.

١٠ـاورتا درجەدەگی دينی مدرسەلرده اوقولاچاق علم وفنلرنك حجمنی وتفصيلاتن بيلگيلەو، محکمهٔ شرعيه حضورندەغی معارف شعبەسينه تابشريلا. معارف شعبەسی بو مسئلەنی حل اوچون بو اشکه اهليتلی معلم ومدرسلردن مرکب بر کاميسيه تشکيل ايتەر.

١١ـبوگنگه قدر هم حاضرده امام ومدرسلر چغارغان مشهوررەك مدرسەلرنك ادارەلرينه، معارف شعبەسی طرفندن کيگاش مجلسی قبول ايتکان پروغرام تقديم ايتلوب شونك نيچه يللن آچاچغی وامکانی حقنده صورالور. اگرده مدرسه ادارەسی شول پروغرام ايله قوتی يتکان قدر قسمنی آچونی اوستينه آلسه وعملگه قويوينه اوشانولسه، اول مدرسه عمومی اورتا مدرسەلر چلتەرينه کروب حقوقلی صانالورلر.

١٢ـ درسلکلارنی بیلگیله‌و هر بر مدرسه‌نڭ هیئت تعلیمیه‌سینه قالدریلور.

(بو اورنده سیکیه‌ده حاضر بولغان کمسه‌لر امضا قیلغانلر. سیکسیه اعضاسندن اوشبو افندیلر توبه‌نده‌گی روشچه امضا قیلغانلر.

فننڭ آزراق بولوینی، عقیده‌نڭ سنی، فقه‌نڭ حنفی بولوینی تله‌ب امام مطهر اورتامدرسه‌لرده‌گی فن درسینڭ مقدارنی آیرم فکرده قالدم امام نعمة‌الله تیموشف.

سیکسیه قرارلرندن عمومی مجلسده قارالوب تصدیق ایتلمش ماده‌لر:

(بو سیکسیه‌ده مدرسه‌لرنی نظارة و اداره اشلری قارالمش ایدی.)

١) دینی مدرسه‌لر بوندان صوڭ حکومت قانترولندن چغارلوب محکمهٔ شرعیه‌نڭ نظارتنه تاپشرلور. شونکله برابر بو دینی مدرسه‌لر داخلی اشارنده آفتانومیه‌کامل حرعام یورتلری بولورلر. مدرسه‌لرده‌گی داخلی اشارهیئت علمیه قوانن بولور. هیئات علمیه ایسه مخصوص نظامنامه قوللانوب اش کورر. محکمهٔ شرعیه کنه نظارتنده بولغان دینی مدرسه‌لر اوزرنده حق حمایه و نظارتی حائزدر.

١) دینی مدرسه‌لرنی اداره ایچون محکمهٔ شرعیه‌ده معارف شعبه‌سی میدانه کیتریلور. بوشعبه‌نڭ اعضالری مدرسه‌لرنڭ هیئت تعلیمیه‌لری طرفندن کوندرمش وکیللرنڭ عمومی جیولشنده عمومی و یاشرن تاوش برله صایلانوب قویلور. بولرنڭ صایلانووی اوچ یل مدة برله بولور. بوشعبه‌نڭ اعضالری اوچوننده کیم بولماس کیره‌ك بولسه یاردم اوچون اوزلرینه یاردمچی اعضالر چاقره آلورلر. بو اعضالر طاوشقه مالك بولورلر.

معارف شعبه‌سینڭ وظائفی:

١) دینی مدرسه‌لرگه و ارادت منبعلری کورساتو محکمهٔ شرعیه آرقلی بو آقچه‌لرنی جییو و بو ملی‌مدرسه‌لرنی اداره‌قیلو.

ب) مدرسه مدیرلرن تصدیق ایتو. مدرسه هیئت تعلیمیه‌سی اوز آرالرندن بره‌ونی یاخود باشقه بره‌ونی ناظر مدیر ایتوب صایلاوده محکمهٔ شرعیه اداره‌سینه خبرایته‌رلر محکمه مانع بولماسه تصدیق ایته‌ر.

معاملر مدرسلرا یسه هیئت تعلیمیه طرفندن صایلانوب معارف شعبه‌سینه خبر ایتلور.

معلم بولو اوچون شعبه‌نڭ تصدیقی شرط توگل بلکه خبر اعلام ایتو یتـه‌در.

عزل مسئله‌سنده ایسه بویله مصلحت کورنده: هیئت معلمین اوز آرالرندن بره‌ونی یاخود مدیر و ناظرنڭ عزلن صوراسه، سببی ظاهر بولوب اثبات ایتلسه عزل برله حکم ایته‌ر. اما چیتدن بره‌ولر طرفندن سعایه و شکایتلر بولسه هیئت معلمین‌گه عرض ایته‌رده آنڭ قراریله عمل ایته‌ر.

تنبیه: «مدیر، ناظر معلملر هر قایوسی اوچەر یل‌مدة برله صایلانورلر» دیه مجلس قرار بیردی.

ج) دینی مدرسەلر حقنده حساب و استاتیستکەلر ترتیب ایتوب نشر ایتو

ح) آچلووی فرض ایتلـکان مدرسەلرنی تصدیق ایتو.

د) حاجت وقتلرده مدرسەلرنی اصلاح ایتو، آلارغه پروگراممالر و درسلـکلر. اوصتاولر ترتیب اوچون متخصـصلر و مدرسلردن عبارت کیکاش مجلسلری یاساو. مدرسەلرگه کیرەك قدر معلملر، مدرسلر یتشدروب طرو اوچون مخصوص وقتلی قورصلر آچو.

ذ) آچلمش مدرسەلرنڭ پروگراممالرینه قاراب آلرنڭ (تیپلرنی) اورتا و عـالی لوبولرینی تعیین ایتو.

س) دینی مدرسەلر آچلو برله آلرغه مفتش‌لر کوندرو، ختام امتحانلرنده حاضر بولو اوچون، ممیزلر کوندرو.

ش) مدرسەلر اوچون یاخود گیرك اورنلرغه کتبخانەلر آچو، موزەخانەلر میداـنغه کیلترو، اوقوـ اوقتو اسبابلرینی تـدارك ایتو، سیار مدرسلر یورتو.

ص) ملی مکتبلر کامیتیتنه وکیل‌لر کوندرو، بو وکیللر کامیتیت‌لرده قرارچغارو تاوشینه مالك بولورلر.

ض) معارف شعبەسی بو مدرسەلرگه بالذات نظارة ایتەر. حاجة توشکانده هیئت علمیەلر کوندرور.

ط) معارف شعبەسی بو کوندن اشکه کرشو اوچون بو مجلس طرفندن وقتلی اولارق صایلانوب قویلورلر.

٣) مدرسەلر مخصوص بر مسجد و محلەگه تابع بولماسلر، آشا ملك صانالماسلر.

٤) مدرسەلرنڭ دلخلی ناظری هیئت تعلیمیەسی طرفندن صایلانوب محکمهٔ شرعیه طرفندن تصدیق ایتلور. مدیر ایسه مدرسەلرنـڭ مربی و مؤسسلری برله هیئت تعلیمیەسی طرفندن صایلانوب محکمهٔ شرعیه طرفندن تصدیق ایتـلور. هیئت تعلیمیه توزلمەسی بوروں مدرسەلر مربیـلری و مؤسسلری طرفندن صایلانور.

تنبیه: بو مدیر بولوده امام بولو بولماو اعتبار ایتلمەس.

مدرسەلرگه لازم تربیه اوچون و اردات منبعلری حقنده سیکسیه توبـەنگی مادەلرنی عرض ایته:

١ ـ محکمهٔ شرعیه اوز مصاریفی اوچون لازم بولغان آقچەنی جیغانده خلقغه دین اشلرینی اداره اوچون بولغان صالمغه معارف اوچون مخصوص بر پراسینت علاوه ایتەر.

٢ ـ دینی مدرسەلر اوچون آلر فائدەسینه وقفلر، اعانەلر قبول ایتەر.

٣ ـ شرعا تیوشلی بولغان عشر زکاتلرنی بـر تورلی منتظم یـولغه قویوب مدرسەلر فائدەسینه هر بر محلەدن عشر زکوةلردن برقدر حصه تعیین ایتلدرور.

٤ – مخصوص بەیرەم کونارندە، باشقە برر مصاحت کوندە عمومی اعانە جییو اصولیدەایسکە توشریلور.

٥ – مصحف شریف باصونی محکمهٔ شرعیە اوز قولینە آلوب، شونکٔ فائدەسندن مدرسەلرگە حصە چغارور.

متولیلك وظائفی:

١ – دینی مدرسەلرنکٔ مؤسسلری و مربیلری اوزلری یاخود اوزلری طرفندن صایلانمش هیئتلر مدرسەنکٔ بارلق اقتصادی یاقلارینە نظارة ایتەرلر.

٢ – متولیلر اقل اوچریلغە صایلانوب قویلورلر.

٣ – متولیلر مدرسەنکٔ اقتصادی اشلرین و املا کن ادارە ایتودە معارف شعبەسی طرفندن بولغان اوصطافنیقوللانرلر. یعنی معارف شعبەسی عمومی مدرسکە یارارلق اوصتا و ترتیب ایتەردە، شول اوصتاوغە قاراب هیئت ارادە اش کورور.

٤ – متولیلر هر سنەدە صایلاوچیلرغە و معارف شعبەسینە اشلرندن حساب بیروب طورور.

روسیەدە بولغان مدارس اسلامیە، بر طرزدە اولمای، هر بر مدرس اوزی تلەگانچە درس اوقوتە ایدی. بو مدرسەلردە اوقولا طورغان فنلرنکٔ مقدار وانواعی بر قاعدە وبر پروغرام تحتندە دگل ایدی؛ حتی بعض بر مدارس اسلامیەدن دین درسلری، بیرینە، علم کلام، علم منطق ویونان فلسفەلری کبی هیچ دینگە متعلق اولمیان فنلرگنە تدریس ایدیلە ایدی؛ بو فنلرنکٔ مقداری وانواعی هر مدرسنکٔ کندی کیفینە تابع ایدی. بو مدرسەلرنی اکمال ایتوب (ختم کتب قیلوب) چقغان شاکردلر آراسندە امام بولغان کشیلرگە ضروری بولغان، علم تفسیر علم حدیث کبی علومدن هیچ خبرلری اولمافانلرینە بیك کوب ایدی، حتی بعضلری جنازە نمازی وسورهٔ فاتحە نیە درست ایتوب اوقی بلمایلر ایدی. الحاصل بزنکٔ علوم دینیە مدرسەلربزدە، دین بیرینە ئەلە نیندی یونان فلسفەلری، فائدەسز علم کلام مسئلەلری، ئالە قالچان مودەدن چقغان افلاطون وارسطونظریەلری طولغان ایدی. بوکوندە بعض بر مدرسلر بز شول اصول ایلە تدریسدە دوام ایتەلر. امتحانغە کیگان شاکردلرینکٔ بیك کوبسینکٔ نەدیندن ونەدە علم قرأتدن خبرلری بولمای.

محکمهٔ شرعیە شوشیلرنی نظر اعتبارغە آلوب، مدارس اسلامیەنی، بر طرز وبر پروغرامغە قویونی لازم تابدی. امام، خطیب ومدرس اولاچق افندیلرنکٔ دنیا و آخرتدن خبری اولان چن معنیسی ایلە دین عالملری بولورین استەدی. شول

خصوصده مشاوره اچون ۱۵ - ۲۱ ایيونده، مشهور بولغان مدرس، معلم واماملر دن تشکيل بر جمعيت ياصادی بوجمعيت مدارس اسلاميه‌نڭ پروگرامی، طرزو اداره‌سی خصوصنده بيك کوب مذاکره‌لردن صوڭره، تيزدن رساله‌شکلنده طبع اولناچق کتابنڭ مندرجه‌لری ايله قرار بيردی. بيك کوب مسئله‌لر متفقا وبعض برلری اکثريت آرا ايله قبول ايدلدی.

محکمهٔ شرعيه، بوقرارلری موقع اجرايه قويمق اوچون مسکوا اسيزدينڭ قرارينه بنأً کندی حضورنده اوچ اعضادن عبارت برمعارف کاميسيه‌سی تشکيل ايتدی. بونلره اوچر ملڭ صومدن طوقزمڭ صوم سنه‌وی وظيفه تعيين قيلدی. بوکاميسيه‌گه، مجلسنڭ انتخابيله عبيدالله بوبی، عبدالعزيز صاقماری وحسن عطا عبشی افنديلر تعيين اولنديلر.

دارالفنون حقنده.

۱) اورينبورغ، قريم محکمهٔ شرعيه‌لری متحد کيڭاش مجلسی، آغوست ۱۵ـنده پيترا-غرادده، ياڭا جامع شريف اچنده جيولمق اوزره، اسلام دارالفنونی تأسيس ايتمك اوچون، بر تشکيلات کاميسيه‌سی دعوت ايته‌رگه کيره‌ك.

معارف شعبه‌سندن.

۲) بو کاميسيه‌گه هر محکمهٔ شرعيه‌نڭ معارف شعبه‌سندن بر اعضا، معارف شعبه‌سينه مالك بولماغان محکمهٔ شرعيه‌لردن بره‌ر عالم آدم بيبه‌رلورگه تيوش. بو محکمهٔ شرعيه‌لـر معارف اشلرن آڭلاغان وکيلـنڭ يانينه بره‌ر ملت خادمی‌ده قوشارلر. خلاصه محکمهٔ شرعيه‌لر ايکيشه‌ر آدم يبه‌رورلر.

مسکاو، قزان، اورنبورغ، باکو شهرلرنده‌گی، توركستان، قزاقستانده‌غی مسلمانلردن بره‌ر ملت خادمی چاقرلور.

قزانده روسيه مسلمان اوقوتوچيلری برگی‌نڭ مرکز بيوروسندن بر اعضا مسکاوده‌گی مسلمان اوقوچيلر بيوروسندن بر اعضا، خانملر مرکز بيوروسندن بر اعضا، جمعيت العلماءٔدن بر اعضا، پيترافراددده‌غی ملی شورادن بر اعضا چاقر-لور.

۳) بو کاميسيه‌نڭ وظيفه‌سی:

۱) اسلام دارالفنونينڭ اورنن بيلگيله‌مك.

۲) واردات منبعی تابوب، بر فوند تشکيل ايتمك.

۳) دارالفنون اداره‌سی تشکيل ايتوب، معلم وپرافيسرلرنی تعيين ايتمك.

٤) بو دارالفنوننك اچکی ومالی اشلارن هروقت نظارتی آستندهطوتو اوچون هر محکمهٔ شرعیه‌دن بره‌ر یاکه ایکیشه‌ر آدمدن مرکب دائمی بر کـامیسیه تشکیل ایتمك.

٥)بو هیئت لازم کورسه، بو دارالفنون خصوصنده عمومی اجتماع‌ده یـاصی آلور.

محکمهٔ شرعیه‌نك مجلهٔ احکام شرعیه حقنده معروضه‌سی.

١٣٣٥انچی سنه، شهر رمضان ٩ - ١٥ (١٩١٧ سنه م. ١٥ - ٢٢ ایبون)ده‌اوفاده محکمهٔ شرعیه حضورنده امور دینیه وعلمیه بـابنده مشاوره ایچون جیولغان علماء قرارلرینك ایلك مهملرندن مجلهٔ احکام شرعیه مسئله‌سی بولدی.

مجلهٔ احکام شرعیه‌نك ضرورتی:

فتوی کتابلرینك کوبلـگی وآنـلرده بولغان روایتلرنـك تورلیلگی واول کتابلرنك کوبسی عراق، ماوراالنهر وهندستان کبی چیت خلقلرنك حیات ومعیشتلرینه نظراً یازلدیغندن بزنك روسیه مسلمانلری حیاتنه تطبیقی چیتنلگی کیره‌ك ارباب محکمه ایچون، کیره‌ك اطرافده بولغان علماء ومدرسلر ایچون فتوی بابارنه اضطرابنی موجب بولا ایدی. حادثه‌لر چیکسز بولغانغه، بعضا ریقی کتابلرده بـار روایتلر که‌تطبیقی‌ممکن‌بولماغانغه‌وبعض روایتلرنك اقتضاء زمان‌واحوالـگه مناسبتی بولمغانغه توبانده ذکر ایتوله‌چك اصول اوزره تاءلیف قیلنغان، حاضرگی زمانده دستورالعمل ایتلورلك ثقه‌ومعتمد مجله‌گه کوب زماندن بیرلی احتیاج حس قیلونه ایـدی.

عثمانلی تورکلری بو بابده حاضرلك کـوروب بوندن ایللـی - آلتمش سنه ایلك مجلهٔ احکام عدلیه وجودگه کیلتورمشلار ایدی. ایمـدی محکمهٔ شرعیه معتبر علماء ومدرسلرنك‌اوز حضورنده جییلوارن غنیمت‌باوب اوشبو مجله‌احکام‌شرعیه مسئله‌سن عرض ایتدی.

مذکور علماء جیولشی مجله‌احکام شرعیه‌نك‌ضرورتن اعتبارغه آلوب توبانده بیان ایتوله‌چك ترتیب واصول اوزره تاءلیف وجمع قیلنوون مناسب کوردی.

مجله‌نی تاءلیف وجمع اصولی:

١) مجلهٔ احکام شرعیه‌نی تألیف‌ده کتاب مقدس (قرآن) وسنة مطهره اساس طوتلور.

٢) سهولت تتبع واخذ اچون ولایتمزده مسلك كورلگان مذهب حنفی كتابلرندن ایڭ معتمد بولغان كتب حنفیه مأخذ طوتلور.

٣) فقه مالكی وشافعی وحنبلی وسائر اهل‌السنة والجماعة كتابلرینیده كوز آلدنده طوتارق كتب حنفیه‌ده روایتی مصرح بولمغان ماده‌لرده مذكور مذاهب كتابلرندن روایت اخذ قیلنور.

٤) بعض حادثه‌لرده زمان واحوالگه حنفی مذهبندن باشقه‌لرنڭ روایتی اوفق وانسب كورلسه شونی اخذ قیلنور.

٥) هیچ بر مذهبده تابولماغان مسئله‌لر ظهور ایتسه، یاكه مذهبلرده حكمی بولوبده حیاتمزغه تطبیق ایته‌رگه ممكن بولماسه مجله تألیفی ایچون انتخاب ایتوله‌چك هیئت اول مسئله‌لرده اصول شرعدن استنباط واستخراج حقینه مالك بولوروا اوزی حل قیلا آلمغان مسئله‌لرده تیوشلی عالملرنی چاقرور.

٦) مسائل فقهیه‌نڭ ممكن قدر حاضرگی آوروپا فقه وحقوقینه انطباقی منظور ومطلوب بولغانغه حاجت كورلگانده مجلسكه حقوق عالملریده چاقرلوب مشورت ایدلور وروایت آراسنده آوروپا حقوق عالملرینڭ فكری برلن اصلح بولغانینی ترجیح ایدلور.

٧) مجلهء احكام شرعیه توزولوب تمام بولغاندن صوڭ محكمهٔ شرعیه حضورنده تشكیل ایتلگان علماء جمعیتی طرفندن محاكمه ایتلوب تصدیق قیلنور.

مجلهء احكام شرعیه‌ده صلوة، صوم وزكوتدن مسائل مهمه، معاملات‌دن عتق وجهاددن باشقه قسملر وعقوبات قسمی تمام درج ایدلور.

مجله‌نی تألیف هیئتی:

جیولشنڭ مجلهء احكام شرعیه توزو شعبه‌سی بو طوغروده عمومی جیولشقه ایكی تورلی فكر عرض ایتدی؛ برنچی: مجله توزو ایچون حاضردن هیأت صایلانوب هیأت ایچنده توركستاندن هم قزاقستاندن آدملر بولور، ایكنچی: هیأت صایلاونی قزانده بولاچق علما اسیزدینه قالدرلور. برنچی فكرگه بناً شعبه طرفندن مجله توزو ایچون اوشبو آدملر كورستلدی: مفتی عالمجان حضرت بارودی، رضاالدین بن فخرالدین، حسن عطا عبشی، نجیب تونته‌ری، ضیاالدین الكمالی، موسی بیگییف، مراد مكی، صالحجان اورمانف، حجة‌الحكیم محمودف، صابر حسنف، نائبلر: عبدالرحمن عبد الرحیم اوغلی قربانعلیف، طاهر الیاسف، قاسم حضرت صالحی، قزان ندوه‌سنده ملا صادق ایمانقلی آرتدرلغان.

جیولش شعبه طرفندن عرض ایتلگان ایكنچی فكرنی اعتبارغه آلوب تألیف

هيأتی طوغروسنده تبديل واصلاح حقينی قزانده بولاچق اجنهٔ عاميه‌گه تـابشرونی مناسب كوردی.

مجله‌نك مصارفی.

١) تأليف هيأتينه اجرهٔ قلميه ومجله‌نك باشقه مصارفن محكمهٔ شرعيه تأمين ايته‌ر وبونكا لازم مقدار مبلغنی تابارغه طرشور.

٢) محكمهٔ شرعيه صايلانغان هيأتنك لازم وقتلرده ومناسب اورنلارده جيلوب اش كوروينه معاونه ايته‌ر واعضالرنك التزام ايتكان وظيفه‌لرين وقتنده اوته‌و-لرينه دقت ونظارت قيلور.

٣) مجله‌نك تيزلـكده وجودی مطلوب بـولديغندن نهايت اوچ يـل ايچنده ترتيب وتأليفی وبالفعل طبعی تمام بولورغه تيوشدر.

قزاقـلار حقنده لائحه

٨) محكمهٔ شرعيه‌گه تابع بولمغان اورال، تورغـای، آقمولا سيمه‌ی اوبلا-ستی قزاقلرينك بوندن صوك دينی اشلری محكمهٔ شرعيه‌گه تابـع بولور ديوب بيرلگان قرارغـه بناء آلارنـك دينی اشلرن يولغا صالـور اوچون اوزلری ايله كيڭاشوب بر خط حركت تعيين ايته‌رگـه موافق تابدی وشونكـا كوره اييون ٢٠ گه هر اوبلاستدن بری دين علماسندن بری دنياوی معلومات ايه‌سی ذاتاردن ايكيشار كشی يبه‌رونی ملی شوراداغی قازاق وكيللرندن صورادی، فقط آقبولاق علما جمعيتندن امام عبدالـرحمن افندی مرتـاضين غنه كلگانلـكدن مسئله تماماً حل قيلنمادی بلكه ياقنده بولاچق قازاق اسيزدنـه عرض ايته‌ر اوچون آلارنك دينی شلری حقنده توبه‌نده‌گی روشده بر داقلاد ياصالدی.

اول داقلاد شوندن عبارتدر.

اورال، طورغای، سيمی، آقمولا اوبلاستلرينك قزاقلری بوندن صوك دينی اداره‌لری اورنبورغ محكمهٔ شرعيه‌سی نظارتنده بولور ديه قرار بيرولرينه وشول قرارغه موافق محكمهٔ شرعيه تيوشلی تدبيرار قيلسون ايدی ديوب اوتنولرينه بناء محكمهٔ شرعيه قزاقلرنك دينی اداره‌لری نچوك بولورغه كيره‌كلك حقنده قزاق علماسی وضياليسی ايله كيڭاشوب بر تدبير قيلورغه لايـق تابوب ١٩١٧ نچی سنه ٢ نچی ايیونگه علما وضياليلردن هر اوبلاستدن ايـكيشار وكيل صوراب پيتراغراددهغی ملی شورانك قزاقلر پريدستاويتيلينه مراجعت ايتكان ايدك.

٢٠ نچی ایپونگه فقط آقبولاق قزاق علماً جمعیتندن وکیل امام عبدالرحمن افندی مرتضین‌غنه کیلدی. محکمهٔ شرعیه باشقه اوبلاستلردن وکیللر کیلماونی اعتبارغه آلوب حاضرگه بو مسئله‌نی بر تورلیده حل قیلمادی، بلکه بو حقده توبه‌نده‌گی ره‌وشده قسقه‌چه بر لائحه یاصاب آنی وکیللری عبدالرحمن آرقیلی یاقنده بولاچق قزان اسیزدینه تقدیم ایتمك بولدی.

لائحه اوشبودر:

I

اورال، طورغای اوبلاستی قزاقلری اسیزدنده هم‌عموم روسیه مسلمانلرینك برنچی مه‌سکاو اسیزدنده قزاق‌وکیللارینك تله‌کلرینه موافق بیرلگان قرارلرغه بنا اورال، طورغای، آقمولا، سیمیپولاط اوبلاستلرنده‌غی قزاقلرنك دین اشلری توبانده یازلینه‌چق ره‌وشده اورنبورغ محکمهٔ شرعیه‌سی نظارتنده بولنورلر:

١) قزاقلرنك بتون اشلری، کاغدلری قزاق تلنده یازلور. روس محکمه‌سنه کیته‌چکلری طبیعی روسچه یازلور.

٢) قزاقلرنك دینی اشلرن قزاقدن صایلانوب قویلغان قاضیلر قارار.

٣) قزاق قاضیلریده محکمهٔ شرعیه‌نك باشقه قاضیلری ایله بر حقوقده بولوب مفتینك تحت ریاستنده بولورلر.

٤) قزاقلرنك صایلاب قویغان قاضیلرینه وآنلرنك یاردمچیلرینه هم کوّارتیر وکانسیله‌ریه مصارفرینه کیره‌کلی صوما قزاقلرنك اوزلرندن جییلور.

II

قزاقلرنك موقت دینی حاجتلرن ادا قیلو ایکی مؤسسه آرقیلی بولور: برنچی محکمهٔ شرعیه ایکنچی محتسبلك مؤسسه‌سی.

محکمهٔ شرعیه‌ده قزاقلرنك اوزلری طرفندن صایلانغان قاضیلر حکم ایته‌رلر. قاضیلرنك خدمتلری: بو اوبلاستلرده تیوشلی اورنلارده محله تشکیل ایته‌رگه، مسجدلر صالورغه بولشلق ایتو، تشکیل ایتلگان محله‌لرگه خلق طرفندن پریغوار برله صایلانغان کشیلرنی اماملقغه نصب ایتو، امام بولورغه تله‌وچیلرنی لیاقتلرن بلو ایچون محکمهٔ شرعیه‌ده امتحان ایتو، امامرنك مخالف شرع ونظام اشلری بولنسه تیکشروب عزل ایتو، نکاح، طلاق، نسب هم میراث مسئله‌لری کبك شرعی دعوی‌لرنی تفتیش ایتوب حکم ایتو، مکتب ومدرسه‌لرگه نظارت ایتو، آنلرده‌غی اوقولرنی موافق ترتیبکه صالو، وقفرنی تصدیق ایتوگه وحسابلرن نظارت ایتوگه اجتهاد ایتو هم محله متولیلری تشکیل ایتوب حسابلرن تیکشرو وباشقه‌لر،

III

محتسبنڭ خدمتلری:

هر اویه‌زده ۲ محتسب بولور. اول محله‌لرنڭ متولیلری هم امام‌لاری طرفندن صایلانوب قویلور.

آنلرنڭ خدمتلاری: محکمهٔ شرعیه‌نڭ امروتدبیرلرن امام‌لرو متولیلرگه یتکرو، امام‌لرغه میتریقه دفترلرن طاراتو هم آنلرنی جیبوب محکمهٔ شرعیه‌گه بیبه‌رو، امام‌لرغه میتریقه یورتو اصولن کورسه‌تو، تصدیق قیلنغان امام ومؤذنلرگه محکمهٔ شرعیه طرفندن یبه‌رلگان اوکازلرنی تابشرو هم خدمه‌لرنڭ مقید بولولرن تنبیه ایتو، دینی مکتب ومدرسه‌لرگه نظارت ایتو، حکومت مکتبلرنده دین درسلرینڭ اوقتولوینه نظارت ایتو. امام‌لرنڭ حکمنه راضی بولمغان عائله نزاعلرن هم تقسیم ترکه مسئله‌لرن محکمهٔ شرعیه طرفندن بیرلگان تعلیمات بوینچه قاراب عمل ایتو، وقفلرگه نظارت ایتوب متولیلرنڭ حسابلرن قاراب محکمه شرعیه‌گه یبه‌رو وقف ایتله‌چك نرسه‌لرنی گواهلندروب تصدیق ایچون محکمه شرعیه‌گه کوندرو،

هر محتسب ئوز دائره‌سنده‌گی امام‌لرغه امامـلق وظیفه‌سن بلدرو ایچون امام‌لر قورصی آچو،

هر محتسب اوز دائره‌سنده بولغان محله‌لردن محکمهٔ شرعیه‌گه توشلی مصرفنی امام‌لر واسطه‌سیله جیوب محکمهٔ شرعیه‌گه وقتندن قالدرماینچه تسلیم ایته‌ر.

امکان تابولسه هر اوبلاستده‌غی محتسبلر جیولوب اوبلاستقه بر اورطه درجه منتظم (مکتب) دینی مدرسه تأسیس ایته‌رلر.

محتسبلر امام‌لر ایله محله خلقی آراسنده‌غی نزاعلرنی محکمه شرعیه طرفندن بیرلگان تعلیمات بوینچه قاراب عمل ایته‌رلر محله تشکیلاتی حقنده محکمهٔ شرعیه طرفندن کورسه‌تلگان تدبیرلر بوینچه عمل ایته‌رلر.

IV

قزاقلر ایچون محکمهٔ شرعیه‌ده هر اوبلاستدن برر قاضیدن مجموعی دورت قاضی صایلاو لازم بولور.

اسمیتاسی.

۱-هر اوبلاستقه برر قاضیدن ٤ قاضی وظیفه ٤-٤۸۰۰ دن « « « ۱۹۲۰۰

۲-بر سیکریتار (روسچه مسلمانچه یخشی بلگان) ۳۰۰٦

۳-هر قاضیغه بر اوسته‌ل باشی ٤ » » » » » » » » ۲٤۰۰ دن » » » » » ۹٦۰۰

٤-هر قاضیغه بر دا کلادچیك ٤ » » » » » » » ۱٤٤۰ دن » » » » » ۵۷٦۰

۵-هر قاضیغه بر یازوچی » » » ٤ » » » » » ۱۲۰۰ دن » » » » » ٤۸۰۰

٦-دورت قاضیغه بر ماشیناچی ۱ » » » » » » » ۱۲۰۰ دن » » » » » ۱۲۰۰

۷-ایکی استوروژ » » » » » » » » » ۲ » » » » » ۷۲۰ دن » » » » » ۱٤٤۰

۸-بر دانه یازو ماشیناسی » » ۱ » » » » » » » » » » » » » » » » » ۵۰۰-

۹-یلاق کانسیلاریه‌مصارفی یازو اسبابی‌میتریقه دفترلری باصدرواشکافلر هم اوطرغچلر مجموعی » » » » » » » » » » » » » » » » » » » ٦۰۰۰

۱۰-کؤارتیر هم یاغو یاقترتو اوچون یلغه » » » » » » » » » » » » ۱۲۰۰

مجموعی بوله » ۵۳۰۰

۷

محتسبلر اسمیتاسی:

۱-هر اویه‌زگه ایکی محتسبدن ۱٦ - اویه‌زگه ۳۳ محتسب

۲-هر محتسبکه یازوچی ۳۲ - محتسبکه ۳۲ یازوچی

۳- ۳۲ محتسبکه وظیفه یلغه ۱۸۰۰ صومدن » » » » » » » » » » » ۵۷٦۰۰

٤- ۳۲ یازوچیغه وظیفه یلغه ۱۲۰۰ صومدن » » » » » » » » » » » ۳۸٤۰۰

۵- هر محتسبکه یازو اسبابی فلانلر یلغه ۲۰۰ صومدن » » » » » » » » ٦٤۰۰

٦- کوزگه کورنماگان مصارفلر ایچون » » » » » » » » » » » » ۷۹۰۰

جمعسی » » » » » » » » » » ۱۱۰۳۰۰

بتون راسعودنی توبلاغاچ جمعی بوله » » » » » » » » » » » » » ۱٦۳۵۰۰

VI

محکمهٔ شرعیه هم محتسبلک اسخودارن قابلاو ایچون آقچه جییو ترتیبی بویله اجرا ایتلور: هر محله‌گه امامری آرقیلی یلغه ۵۰ صوم نالوغ صالنور. شوندن هر اوبلاستدن یلغه ۲۵ ملك صوم جیلور. ینه نکاح پوشلینه‌لری آلنور. صوم باشینه بر تین حسابی ایله. مصارفقه کیره‌ك آقچه دورت اوبلاستقه بولسه قرق ملك صوم توشه‌ر. یورت باشینه تیگزگنه بولوب نالوغ صالغانده یلغه باری ۵۰ تین توشه‌ر. تخمینا بو لائحه هر اوبلاستده ۷۰۰۰۰۰ نفوس. ۵۰۰ محله بولوغه قاراب توزلدی.

عسکرلرنڭ دینی احتیاجلری وعسکری امامار حقنده محکمهٔ شرعیه اوشبو تدبیرنی قیلدی:

عسکرلرنڭ دینی اشلری حقنده‌غی لائحه:

محکمهٔ شرعیه‌نڭ حریت وانقلابدن صوڭ مسلمان عسکرنڭ احتیاجلرن اولو حقنده قیلغان تدبیر وتشبثلری بونلردر:

محکمهٔ شرعیه مسلمان عسکرلرنڭ بارچه دینی اشلرین قاراونی اوز قولینه آلورغه قراربیرگاندن وبو قوارین تیوشلی مؤسسه‌لرگه اعلام قیلغاندن صوڭ توباندگی تدبیرلرنی قیلدی.

١) مسلمان عسکرلر هرتورلی دین آینلرین قیلوده، مسلمان بیرملرین بیرم ایتوده کامل اختیارلی بولسونلر هم صوغش میداننده وآرتده بولغان هربر پولقده عسکری امامار قویلسون وآنلر باشقه ملت روحانیلری بوله معاشده هرتورلی امتیازده وعموماً بارچه حقوقده تیگز بولسونلر دیوب حربیه مینیسترینه شولایوق مابایز اتسیوننی آتدیلغه مراجعت ایتدی هم بیرم جدوللرین بیردی.

٢) انقلاب وحریتنڭ اهمیتی حقنده سیرکولارلر باصدروب هرئرمیه‌نڭ باشلقلرینه ییبروب عسکری امامر آرقلی بتون عسکرلرگه اوقتدرونی عرض قیلدی.

٣) صوغش میداننده مسلمان عسکرلرنڭ دینی احتیاجلری اوتلو یاکه اوتلماوون وعسکری امامرنڭ احوالن تفتیش قیلور اوچون محکمهٔ شرعیه دورت فرونتغه دورت مفتش ییبرەچك بوڭا مخصوص آقچه تعین ایدلسون دیوب حربیه مینیسترینه هم مابایز اتسیوننی آتدیلغه مراجعت قیلدی. حاضرگه قدر بو مراجعتکه جواب آلنماسده محکمهٔ شرعیه رومانیا صوغش میدانینه مفتش تعیین ایتدی هم اول مفتشنڭ تفتیشی نتیجه‌سنده برآرمیه امامن عزل قیلوب اورنینه ایکنچینی تصدیق قیلدی.

٤) عسکری اسپیزدلر وحربی کامیتیتلر طرفندن اورنلرینه لیاقتسز کوریلوب توشرلولری طلب ایتولگان امام وآخوندلرنی عزل قیلوب یاڭا امامر تعیین ایتدی.

٥) عسکرلر تیگز حقوقلی غراژدان بولدقلرندن بوندن صوڭ آلارغه نکاح عقد قیلو ایچون ناچالستوادن رخصت صوراو کیرەك بولمای تورغاندر دیوب حربیه مینیسترینه مراجعت ایتدی لکن بوڭا قارشی آلنغان جوابده اول قانون اوز کارتلمه‌گانی هنوز اوّلده‌گیچه قوتده ایکانی بلدرلدی

٦) مسلمان عسکرلرنڭ دینی احتیاجلرین اوتەوده یاکه عسکری امامرنڭ امتیاز وحقوقلرین رعایەده کیمچلكلر بولغانی بلنگان عسکری قسملرنڭ (چاستلرنڭ)

باشلقلورينه اول كيمچيلكلرنى تيزلكده بترو حقنده تكرار مراجعتلر قيلدى.

۷) عسكرلردن تورلى مسئله‌لر حقنده استفسار ايتوب بيك كوب خطار وسؤالنامه‌لر كيلدكندن آلارغه وقتنده جواب بيروب تورو ايچون محكمه‌ده مخصوص آدم تعيين قيلدى. اوشبو وامثالى تشبثلار اوستينه محكمهٔ شرعيه بوندن صونكنده عسكر قرنداشلرينك دينى احتياجارين اوته‌ركه طرشونى اوزينه مقدس وظيفه صانيدر.

۱۱) بوكونگه‌چه نيندى بولسه‌ده بر آتسروچقه ايله فائده‌لانوب خدمتكه آلنماغانلارنى آق بيايتلر بولوب بوكونگه‌چه خدمتكه آلنماغانلرنى ملاقغه تصديق ايته‌ركه‌هم ملاقغه پريغاورلرى بولوب كيره‌كلى داقومينتارى حاضرله‌گان آدملر امامقغه تصديق ايتلمه‌س الوك عسكرى خدمتكه آلنغانلرنى كيرى قايتارورغه صوراب تيوشلى اورنلارينه مراجعت ايتدى، حاضرنده آتسروچقه ايله فائده‌لنغان معاملرنى ملاقغه تصديق ايته باشلادى. شاكردلر اوچون هم آتسروچقه صورالدى.

۱۲) محكمهٔ شرعيه اوستينه الزام ايتلگان خدمتارنى حقيله باشقارور اوچون مسكه‌و اسيزدنه دينى اداره‌لر حقنده بيرلگان قرارلرنك حكومت طرفندن تصديق ايتلوينى تيوش تابا ايدى. لكن بوكونگه‌چه شولر همان تصديق ايتلمه‌دكندن شولرنى تصديق ايتدرر اوچون محكمهٔ شرعيه حكومت ايله آڭلاشورغه بر كشى يبه‌رمك بولغان ايدى. شونك اوچون دينى اداره‌لر حقنده‌غى اسيزد قرارلرينى ملى شورانك حكومتكه داقلادندن قوپيه صورادى. فقطبو مع التأسف بوكونگه‌چه آلونمادى، وشول سببلى محكمهٔ شرعيه كشى‌ده يبه‌ره آلمادى.

III نوبتده‌گى اشلر.

۱) محله تشكيلاتى توزيلوب بتو ايله محكمهٔ شرعيه‌گه تابع مسلمان شهر وآوللرن رايونلرغه تقسيم ايتوب محتسبلر صايلاتو محتسبلرنك اشلرى حقنده دستور توزوب بيرو.

۲) محله تشكيلاتى توزولگاچ متوليلر ايله امامدن عبارت عمومى بر اسيزد ياصاب محله‌لرنك دينى احتياجلرى نيلر؟ - وآلارنى نيچوك ادا وايتو حقنده قرارلر چغاروب شونك ايله عمل قيلو - مثلا، امام ومؤذنلر معشيتى حقنده متوليلر واماملر اسيزدنده بيرلگان قرارلر ايله عملگه باشلاو وباشقالر.

۳) وقفلرنى تيزلكده ترتيبكه قويوب وقفلر كيترگان فائده‌لردن محكمهٔ شرعيه اوچون تيوشلى فائضنى آلا باشلاو.

IV محکمهٔ شرعیه‌ده اش بلگان خادملرگه احتیاج.

محکمهٔ شرعیه‌نڭ اوّلگی هیئتی، اوّلگی خدمتلرنیده حقیله اداینه‌رگه‌ن‌ یتیشه آلماغانلغی معلوم ایدی ایندی بیوك انقلاب محکمهٔ شرعیه‌گه‌کوب، حسابسز خدمتلار یوکله‌تدی آلارنی تیوشلیسنچه اوته‌و وایسکی اشلرنی اصلاح قیلواوچون البته کوب ترشاققه وبك کوب اقتدارلی وتجربه‌لی خادملرگه محتاج بولندی. بو زور اشلرنی باشقارو اوچون ملت طرفندن بر مفتی آلتی قاضی انتخاب ایدلسه‌ده أشنڭ کوبلگی سببلی آلار أوزینڭ کونه‌گی أشاری ایله مشغول بولوب نوبتلگی زور اشارنی بر آزغنه کیچکدررگه مجبور بولدیلر.

V محکمهٔ شرعیه بناسینڭ تارلغی.

ملتنڭ بردن بر محکمه‌دن ملت تله‌گینه موافق یولغه قویو اوچون البته کیرەك قدر خادم بولندرو، آلار اوچون بناجهتی تیوش بولو، ایسکی بناتار بولسه آنسن زور ایتو تیوشلگی معلومدر.

محکمهٔ شرعیه‌نڭ حاضرگی هیئتی وآنڭ خادم ویاردچیسی شاقتی کوب بولاجق وتیز کوندن قازاق قرداشلرمزنڭ قاضیلری کیلوب آلارنڭ هم خادم ویاردچیلری بولاچغندن حاضرگی بنانڭ کانسله‌ریه اوچون یته‌مه‌یه‌چگی‌ده‌معلومدر.

شول سببلی محکمهٔ شرعیه ایسکی بناسی أچنده زورغنه ریمونت یاصارغه حساب ایتدیگی کبی، اوزاقلامی بنانڭ اوزن زور ایتو فکرده یوق توگل.

VI محکمهٔ شرعیه‌نڭ آقچه جهتی.

بیوك انقلاب کونلرنده محکمه شرعیه‌نڭ آقچه‌سی تمام بتکان ایدی. انقلاب بولو ایله محکمهٔ شرعیه ۱۹۱۸ نچی یل باشینه قدر بر اسمیتا یاصاب شونکا موافق ۳۵ مڭ صوم آقچه صوراب حکومتکه مراجعت ایتدی. شولایوق، حکومتدن بو آقچه بیرلگانگه قدر صرف قیلور اوچون روسیه مسلمانلرینڭ «ملی شورا» سندن ۱۵ مڭ صوراب مراجعت ایتدی،بو مراجعتلرنی حکومتکه «ملی شورا»غه‌ده تیلغرام ایله تکرار قیلدی لکن توقفسز بیرلورگه تیوشلی بولغان ۱۵ مڭ بو کونگاچه بیرلمه‌دیکی کبی حکومتدن صورالغان ۳۵ مڭده همان بیرلمه‌دی.

اسیزدنڭ قرارینه‌بناً محله‌لردن، مهردن هم وقفلردن آلنا تورغان آقچه‌لرنی بر یاقدن «ملی شورا» سیزدنڭ قرارن حکومتدن تصدیق قیلدرغاچ عمومی اعلانلر ایله جیا باشلانورده تورالدیغی کبی ایکنچی یاقدن هیئتنڭ کوبدن‌توگل

اشکه باشلاوی، اشنڭ آرتق کوب بولووی آقچه جیو تدبیرلرینی قیلووده صوڭغه‌رق قالورغه سبب بولدی.

لکن آقچه‌غه احتیاج آقچه جینالماوینه قاراماى همان آرتا باردی، آخردن محکمهٔ شرعیه‌اسمندن قزان، اورنبورغ، استرخان، ترویسکی کبی مسلمانلری کوب شهرلرنڭ کامیتیتلرینه مراجعت ایتوب محکمهٔ شرعیه‌گه آقچه ایله یاردام صورالدی قزان کامیتیتی مراجعتنی اعتبارغه آلوب ٢٥ مڭ صوم بیردی، محکمهٔ شرعیه‌ده شول صومادن خادملرینه وظیفه بیره باشلادی وکونده‌لك مصارفلرینه هم شوندن طوتله باشلادی. طبیعی باشقا یرلردن یاردم کیلمه‌گنده بو آقچه کوبکه باراچق توگل ملتنڭ بو آنکه اعتبارن جلب ایته‌مز.

آقچه طابو حقنده قیلناچق تدبیرلر.

١) مسلمانی کوب شهر واویازدلر کامیتیتلرینه وخصوصی بایلرغه مراجعت ایتوب یاردم صوراياچق.
٢) حکومتدن صورالغان ٣٥ مڭ صومنی همان طلب ایته‌چك.
٣) محله‌لرگه صالونغان صالمنی تیزلك جیوب بیرو حقنده‌سیرکوله‌ر طاراتاچق.
٤) مهردن آلونا تورغان صالمنی توشنچه آلو حقنده امامل‌رغه امرلر بیره‌چك
٥) وقفلرنی حساب ایتوب وقف متولیلرندن حساب صوراياچق وشول حسابکه قاراب محکمهٔ شرعیه‌گه تیوش صالمنی طلب ایته‌چك.

محترم افندیلر وخانملر! کوب وقتلردن بیرلی یاوروپاده ایولری خاتون قزغه حریت بیرو، خاتون قزلری‌ده اوزلرینه حریت آلودن بحث ایتوب وتارتشوب کیله‌لر. لکن مسئله همانده چیشلمی، همانده خاتون قزغه حریت بیروده آلرنڭ حریت آلولری‌ده لائقی برله میدانغه چغا آلمی کیله‌ی. صوڭغی زمانلرده بو فکر بزگه، بز شرقلی مسلمانلرغه‌ده سرایت ایتدی. لکن مع التأسف بو مسئله‌ده بز تماما تقلید یولینه کردك، بزده مسئله‌نی «خاتون قزغه حقوق بیرو» یا که «حقوق آلو» طرزینه قویدق. بز البته باشقه مسئله‌لرده‌گی کبی بو حقده‌ده اوزبزنڭ کتابمز یعنی قرآنمزغه قایتو تیوش ایدی. اللهنڭ اولوغ کتابی ایسه یاوروپالیلرنڭ عصرلردن بیرلی حل ایته آلمی کیلگان هم تیز زمانده حل ایته آلماياچق مسئله‌سینی غایت اطرافلی روشده حل ایتمش، وخاتون قزغه موندن مڭ اوچ یوز یل اول کمال حریتنی باغشلامشدر، شولای بولسه بو مسئله بزده «خاتون قز حقنده قرآن کریم بیرگان حقوق تمامی برله اجرا ایتلسون، بو حقده جنایت ایتوچیلر مسئول طوتلسونلر» طرزنده قویلورغه تیوش ایدی.

اونٔنچی مایده مەسکەو اسییزدنده خاتون قز حقوقی حقنده سوز بولوب، بو
مسئله یئەدە «مسلمان خاتون قزینه حقوق بیرو » یا کە « حقوق آلو » طرزنده مذا-
کرەگه قویلدی. بو حقده اسییزدە بیك کوب شاوشولر صوکنده، گویاکه اسییزد
خاتون قزغه هر بر حقوقلارینی بیردی بولوب تانلدی. مرنه شوشی قرار صوکنده هر
قایده تاوشلر کوتەرلدی، شاو شولر کوبەیدی، بتون مجلسلرده بارلق شوشی
مسئلەگنه سویلەنور بولوب قالدی. بعض بر بولغانچق صودن بالق طوتارغه طر-
شوچیلر اوچون بو بیك کیك بر میدان بولوب کیتدی. عکس الحرکتچیلر موونی
خالقغه تورلی یوللرده کورسەتدیلر. گویا اسییزد قرآننی آیاق آستنه صالوب تابتا-
غان ایمش، اسییزد خاتون قزنی ایرلرگه باش ایتەرگه قرار بیرگان ایمش. اسییزد
قرآننك بارچه حکملرینی بترگه بولغان ایمش کبی سوزلرنی تاراتا باشلادیلر.
حتی بو مسئله عسکر آراسینده‌ده قوتلی رەوشده کرگان. فرونتده بو حقده جیونلر
بولوب، صابرانیەغه آچق استفسار اوچون وکیللرده یبەردیلر. صابرانیه نیچکنه
بولسه بر تورلی یول تابوب بولتوب فتنەنی باصارغه طرشوب جواب بیره کیلدی.

اوفا شهرنده اچ پولك عسکر طرفندن مفتی وقاضیلرنی جانیغان حتی
صابرانیه بناسیغی جیمررگه دیگان خطار کیلدی. بو خطار غوبیرنسکی تفتیش
کامیسیەسینه تابشرلدی. اوفا برنچی مسجدنده عسکرلر آچقدن آچق خاتون قزغه
هجوم ایتدیلر و خاتونلرنی مسجددن قووب چغاردیلر. تورکستانده ایسه بو مسئله
بتونلی عکس نتیجه طوغدردی. شوشی قرار صوکنده آنده‌غی خاتون قز بیگرەك ده
ایزله باشلادی. ایسکیلرنك آیاقغه قالقوویه ظور بر سبب تشکیل ایتدی. بو
توغریده صابرانیەغه حسابسز شکایتلر کیله تورا. بولرنك بارسنده «خاتون قزغه
هر بر حقوقلار بیرلسون، لکن صریح قرانغه قارشی کیتلمەسون» دیله‌در. حاصلی
هر طرفده خالقنك بو توغریده میجازغه کیلکانلگی کورنه تورا. محکمهٔ شرعیه بو
اشکه صالقون قان برله قاراب توراسی کیلمی، هم بولای قاراو ممکن‌ده توگل.
بو فتنەنك اوکنی بوگوندن آلمغانده مونك نتیجەسی غایت ناچار بولاچقدر. خصو-
صا اوچریلیتلی صابرانیەغه حاضرلك آلدنده بولای اوز آرا قچقرشوب، تالاشوب،
تارالشو آرقاسنده بز ایر و خاتونلر بارچه حقوقلاربزدن محروم قالاچقبز. مونه‌شو-
شیلرنی اعتبارگه آلوب محکمهٔ شرعیه شوشی اسییزدن صولگاوق بو اش توغریسنده
بیك قطعی چارەلرگه کرشەکچی بولا. تیك مونك اوچون محکمهٔ شرعیه بو اسییز-
دن خاتون قز حقنده شوندی بر قرار چغارونی اوتنه و تییوش تابا: خاتون قز قرآن
کریم بیرگان حقوقلرنك بارچەسی برله فائده‌لەنورلر. آلرنك حقلرینی قصورچیلر تو-
غریسنده غایت قطعی تدبیرلر قیلنور. تعددزوجات و طلاق مسئلەسی، صابرانیه

قاراماغینه ثابشرلور. صابرانیه تعددزوجات حقنده‌گی اسلام حکمینی تمامًا اوتی آلماساق بولغانده هیچ کمگه و هیچ بر وجه برله تعددزوجاته، رخصت بیرمه‌س. میراثده «للذکر مثل حظ الانثیین» اعتبار ایتلور. شهادتده قرآن عظیمنک قویغان قاعده‌سی نظرده قتکه آلنور. موندن باشقه هر بر امورلرده خاتونلر ایرلر برله مساوی بولورلر، هم مساوی حقوقلر برله فائده‌له‌نورلر. شوشی پاپراققه اسیزدن اوتکان صوکنده صابرانیه بوگوندن اوزینک فتواسینی چغاراچق و فتواسینی غایت نق دلیللر برله تأیید ایته‌چکدر.

محترم افندیلر وخانملر! اوزگزده بله‌سزکه، قانون عملگه قویلغانده همده بارچه خلقنی تمامی برله قناعتله‌ندرگانده‌گنه فائده‌لی بولوب، خلق تله‌گینه خلاف بولغانده قانون اوزینک قدسیاتنی یوغالته‌در. ایکنچی بز مسلمانلر قرآن کریمنی «الله» سوزی دیب اعتقاد ایته‌بز بناءً علیه روسیه‌ده هیچ بر ایر وهیچده برخاتون بولنمایاچقدرکه، اول «قرآن تعلیماتنه قارشی بارسون. اوچنچی، بز بوگونگی کونده اوزبزنک حکمبزنی یورتو قوتنه ایه بولدق» دیب شادلانابز. بناءً علیه اوزبزنک قانون الهیبزنی اوزبز جیمررگه البته هیچ بریبز راضی بولمایاچقبز.

افندیلر! سز قورقماغز، بو کونگه قدر بزده خاتون قز طوتقون بولسه‌لر، اگر اسلام شریعتی‌نک تصووی سببلی طوتقون بولمادیلر. بلکه شول اسلام شریعتنی طوتماو آرقاسنده قصلدیلر. اسلام شریعتی خاتون قزغه اصلا توبه‌ن قارامی، آلرغه لازم بولغان حقوقلرینی کمال برله بیره. مونه شونکی اوچونده محکمهٔ شرعیه اسیزدن یوغارغی پاپراقه‌نک اوتووینی اوتنه. هم مسلمانلر اسیزدندن بو پاپراقه‌نک اوتچگنده اصلا شبهه‌ده بولمیلر.

بسم الله الرحمن الرحيم

١٣٣٥ سنه ١٥ رمضان ١٩١٧ سنه ٢١ ايون.

اوفاده محكمهٔ شرعيه حضورنده مكاتب ومدارس اسلاميه‌نك علمی واقتصادی اشلرينی كورمك ومناسب روشلرينی استخراج ايتمك بابنده مفتی وقاضيلر، امتيازلی مدرس واماملر وتجربه‌لی معلملردن مركب مجلس شوراده اشبو فكر وفتوی قبول ايدلدی. شويله‌كه: روسيه‌ده اولان مسلمانلرنك مكتب ومدرسه كبی حوائج دينيه ومليه‌لری كوب اولدقی حالده بونلر ايچون ملتنك اوز جيبندن باشقه منبع يوقدر. قرآنده مصارف صدقات تعداد ايدلگانده‌گی وفی سبيل الله حصهٔ شريفه‌سی ايچون ملتنك حياة معنويه وماديه‌سينه بيوك خادم اولان مكتب مدرسه‌لرنك تعميری وآنلرنك دوامی وصلاحی ايچون لازم اولان اوقاف واعانات ايك برنچی درجه‌ده‌گی مصرف اولسه كرك اوشانداق حيز هلاكه يقين كلمش ايتام وارامل ومرضی تربيه‌خانه‌لری فی سبيل الله صرف ايدله‌چك صدقه‌نك بيوك مصرفی اولسه كرك مگر مذكور مصرفلرغه تمليك سبيلنچه صرف ايتمك متعذر يا متعسر، تورلی سوء استعماللرگه باعث، صدقات ايسه خدام مساجد وفقرانك احتياجلرندن فضله بقاء عليه الله‌تعالی‌نك بو عنوان جميلنی تمليكنی اشعارسز يالغوز الله يولنده صرف ايدلسون معناسينی اشعار ايدن «فی» كلمه‌سينك مقتضاسينه كوره الله يولنده بولغان مصارف مذكوره‌گه صدقات واجبه‌نی صرف درست بر كمسنه‌گا تمليك قصديله حيلهٔ شرعيه‌لر توزوب مفاسد كثيره يوللرينی آچوغه حاجت يوق، توغری بر كمسنه ذمه‌سنده‌گی صدقات واجبه‌دن مسجد ومدرسه تورغوزسه ياكه آنلرنك دواملرينه وصلاحلرينه ياردم ايتسه وباشقه وجوه خيرگه‌ده شولای صرف ايتسه جائزدر ذمه‌سندن صدقه وزكات ساقطدر. اشبو مضمون مذاهب مشهوره كتابلرينه مخالف كورلسه‌ده ظاهر عنوان قرآنغه مخالف دكل وروح قران وسر صدقاتقه بيك موافقدر. حتی بعض كتب مالكيه‌ده فخر رازی ونيسابوری تفسيرلرنده تصريح ايدلمشدر. والله اعلم بالصواب واليه المرجع والمآب كتبه المفتی عالمجان بن محمدجان البارودی القزانی منتخب قريم مفتيسی چلبی جهان اوفا محكمهٔ شرعيه‌سنده قاضی صالحجان محمد فاتح اوغلی، اوفاده محكمهٔ شرعيه قاضيسی كشاف الدين ترجمانی، اوفاده محكمهٔ شرعيه قاضيسی عبدالله سليمان، اوفاده محكمهٔ شرعيه اعضاسندن عمر القراشی، اوفاده محكمهٔ شرعيه قاضيه‌سی مخلصه بوبيه، اوفاده محكمهٔ شرعيه‌ده سابق قاضی نورمحمد ماملييف، قزانده امام ومدرس ملا صالحجان محمدجان اوغلی، چيستايده امام ومدرس نجيب بن حسين الاميرخانی، قزانده امام ومدرس ظريف بن حسين الاميرخانی،

قاضی سابق حسن عطاء حبشی، قشقارده مدرس شاهمردان اوتگانف، قزانك ٢ نچی مسجد محله‌سنده امام ومدرس محمدقاسم بن عبدالعلام الصالحی، عبدالرحمن بن الشیخ زین‌الله الرسولی، مدرسهٔ عالیهٔ دینیه مدیری: ضیاءالدین الکمالی، اوفاده رنچی مسجد جامع حضورنده آخوند ومدرس جهانگیر آبزگیلدین حاجی ترخانف امام و خطیب مدرس عبدالرحمن عمرف.

استرلیتاماقده امام مدرس محمد عارف رمییف بکاتیر ینبورغده آخوند ومدرس عرفان رحمانقولوف، اومسکیده امام خطیب ومدرس حسن بن ملا احمد پونامارف آخوند ومدرس سعید بن عبدالعلی عبدالدین البیرکاوی، سابق امام ومدرس عبیدالله بوبی، ترکستان مضافاتی یدی صو ولایتی توقماقلی امام ومدرس حافظ محمد ذاکر عبدالکشاف موغلی ملەکەس مدرسهٔ اسلامیه‌سنده مدرس عطاءالله عبیداللین، سامارا شهرنده امام ومدرس محمد فاتح شهاب الدین اوغلی مرتضین، قولا اوبلستی پیطر پاول شهری اوچونچی محله‌سنده امام خطیب ومدرس محمدجان بیگیشف، کاسیمده مدرس عبدالرحمن ملا عبدالرحیم اوغلی قربانعلییف، قرمسقەلیده آخوند ومدرس شیخ الدین فخرالدینف، اورسکی شهرنده برنچی مسجدنك امام ومدرس شیخ الدین فخرالدینف، آخوند ومدرس محمد شاکر عبدالجبارف، اوفا حکومت مکتبارنده دین معلمی امام خطیب ومدرس هم آخوند حبیب‌الله اختمرف، بیرسکی اویازی امام ومدرس سلمان الاسحاقی، فتح الاسلام الهلالی سیکالی کولی بری اویەزی بواده امام ومدرس غیاث الدین بن نذر علی حسنف، چستای اویەزنده آخوند علاءالدین امین عیموشین، بری اویازی امام خطیب ومدرس لطف‌الله حسینف، اورال تورغای عاماسی کامیسیه وکیلی امام عبدالرحمن مرتضی اوغلی، اوفاده مدرسهٔ عثمانیه‌ده مدرس ققازلی عمربك علوی، منزەلە اویەزی کەدەلی قریه‌سنك امام ومدرس ابراهیم بن ملا کریم‌الله حبیب‌اللین، ڤیرخنی اورال اویەزی برنچی آصتار قریه‌سنك امام خطیب ومدرس حاجی محمدیخسی، مسکەو اسدالله‌یف مکتبی معلمی شاکرجان یعقوبف، بری اویازی یاڭی آقتانش باش قریه‌سنك امام حبیب الرحمن عبدیوسف، بوری اویەزی برآیەنك امام خطیب ومدرس عبدالقدیم مرتضین، اورسکی اویەزی اوسەرگان حبیب‌اللین ڤولصنده آخوند ومدرس خیرالدین قوناکاسف، اسکی قوجامت قریه‌سنده آخوند مقدس کیلاییباکوف، ڤیرخنورال اویازنك تامیان تانغاۋور ڤولصتنك قازماش آولنك امام خطیب ومدرس عثمان نیازقلی، اوفاده مدرسه حکیمیه‌ده مدرس ومعلم عبدالقوی سیفی، استرخان معلملرندن عبدالحمید جانی بیك، اوفاده مدرسهٔ عثمانیه معلمی احمد حبیبی، یاشکا بخاراده معلم صادق احمدی، سیرغاچ اویازی آقتوق آولنك معلم مرتضی عارف اللین،

امام خطیب میرزا صالح الیاس اوغلی، بله‌به‌ی اویه‌زنده امام سراج الدین عیسی اوغلی، آمور اوبلستنده معلم ضیاء داوکایف، گوریفده معلم میرزا صالح نوغاییکف، بله‌به‌ی اویه‌زی آزنابن امام ابوالخیر ایماشف سلطانمراد قریه‌سنده امام خطیب فخرالدین نجم الدینف، امام خطیب عطاءالله رحیمی، اسپاس اویه‌زی اجمر قریه‌سنده امام خطیب محمد منیب بن محمد هادی، اورنبورغ قارغالیسنده مدرس مطیع الله حمادف، امام خطیب عبد الحنفی، امام و مدرس مبارکشاه الحنفی (استرلیتاماق امامی)

اوفاده مدرسهٔ عثمانیه مدرسلرندن عبدالله شناسی، مدرسهٔ رسولیه مدرسلرندن رحیمجان آتنابایف.

محکمهٔ شرعیه حضورنده ایـیون ۱۵-۲۰ده مدرسه اشینه تخصص اولان ذاتلر دن عبارت بولغان کیکه‌ش مجلسینه اشتراك ایتکان معلم ومدرسلرنڭ اسم وفامیلیه‌لری.

رقم	اسم وفامیلیه	درجه	قایدن
۱	محکمهٔ شرعیه‌ده رئیس عالم - جان بن محمدجان البارودی حضرتلری	مفتی	
۲	چاپی جهان حضرتلری	قریه‌لر مفتی	آقمسجد شهرندن
۳	صالحجان اورمانف	قاضی	
٤	کشاف ترجمانی	«	
٥	عبدالله سلیمان	«	
٦	عمرالقاراشی	«	
۷	حسن عطاء عبشی	«	
۸	جهانگیر آبزگیلدین	آخوند	اوفاده برنچی محله‌ده
۹	محمدصابر الحسنی	آخوند	اوفاده
۱۰	ضیاءالدین الـکمالی	مدرس	اوفاده مدرسه عالیه‌ده
۱۱	عرفان رحمنقولف	آخوند	یکاتیرینبورغده
۱۲	عطاءالله عبیداللین	آخوند	مه‌له‌که‌س‌ده صامارغوبیرناسی
۱۳	مسعود عبیداللین	آخوند	صامارغوبیرناسی بوگولمه اویازی
۱٤	صالحجان البارودی	امام خطیب	قزان
۱٥	ظریف امیرخانی	امام خطیب	قزان
۱٦	عبدالرحمن عمرف.	مدرس	آسترخان
۱۷	عبدالرحمن رسولی	مدرس	ترویسکیده
۱۸	نعمةالله تیموشف	امام‌خطیب	اورینبورغ
۱۹	طاهر الیاس	مدرس	مدرسهٔ حسینیه‌مدیری اورینبورغ
۲۰	قاسم حضرت صالحی	مدرس	قزان
۲۱	نجیب امیرخانی	امام خطیب	چیستای‌ده
۲۲	محمدهادی فخرالدینف	امام خ. م.	اوفاده

رقم	اسم وفامیلیه	درجه	قایدن
٢٣	حاجی احمدولیف	امام خ. وم	اوفاده
٢٤	شخ الاسلام رحمنقولف	آخوند	وفا اویه‌زی، صالح آولنده
٢٥	مطهر کمال الدینف	»	اوفا اویه‌زی، فیشقی
٢٦	مقدس کیلدبکف	»	اوفا اویه‌زی، ایسکی قوجاق
٢٧	علاءالدین عیوشین	»	چیستای اویه‌زی
٢٨	شاه مردان اونگانف	»	قزان اویه‌زی، یاڭی کیشت
٢٩	اسماعیل عثمانف	آخوند	میزه‌له شهرنده
٣٠	شیخ الله فخرالدینف	»	وف غوبیرناسی، استرلی اویه‌زی
٣١	فتح البیان سلیمف	»	له‌به‌ی اویه‌زی، قاران آولنده
٣٢	فیض الرحمن توپییف	»	وری اویه‌زی، اچبوله آولنده
٣٣	حبیب الله اختمف	امام خ. وم.	اوفا. ،
٣٤	حسن پوقامایف	»	اومسکی شهرنده
٣٥	مبارکشاه الحنفی	»	استرلیتاماق شهرنده
٣٦	محمدجان بیگشف	»	پیتر پاولده
٣٧	محمدفاتح مرتضین	»	صامارا
٣٨	نعمة الله ایمانغولف	»	بله‌به‌ی اویه‌زی، قاره کوچك
٣٩	محمدبار مناسبف	»	اوصا اویه‌زی، سلطانای‌ده
٤٠	لطف الله محسنف	»	بوری اویه‌زی، بیکمه‌ت آولنده
٤١	احمدجان کتانف	»	بله‌به‌ی اویه‌زی، طوقتش آولنده
٤٢	غیاث الدین حسنف	»	سمبر غوبیرناسی، بوواشهرنده
٤٣	سراج الدین عیسین	»	بله‌به‌ی اویه‌زی، مناوزمسکاوآولنده
٤٤	احمدصفا رانغولف	»	اوست‌کامین غورری شهرنده
٤٥	یعقوب آقبردین	امام خطیب	وفاده
٤٦	محمدعارف رمییف	»	استرلیتاماق شهرنده
٤٧	ابراهیم حبیب اللین	»	مینزه‌له اویه‌زی، اسکی گرده‌لی
٤٨	لطف الرحمن کریمف	»	بله‌به‌ی اویه‌زی قاره کوچك
٤٩	عبدالباری مرتضین	»	اوفا اویه‌زی، بله‌که‌ی شیدی
٥٠	امیر هادی مهدیف	»	بوری اویه‌زی، ته‌کرالك
٥١	فتح الاسلام الهلالی	»	بوری اویه‌زی، سیکاور کول
٥٢	محمد ذاکر عبدالوهابف	»	بدی صه، پشپك، طوقماق
٥٣	عثمان نیازقلی	»	ژیرخنورال اویه‌زی، قازمایه

رقم	اسم وفامیلیه	درجه	قایدن
٥٤	عبدالقیوم الحنفی	«	قزان غوبیرناسی، چار اویەزی.
٥٥	فراح الدین ادریسف	«	بلەبەی اویەزی، ایسکی طورای
٥٦	عبدالله زین العابدین	«	اورسکی
٥٧	محمدشاکر عبدالجبارف	«	بوری اویەزی یاکی مرتضی
٥٨	نبی احمد نصرالدینف	«	اوفا اویەزی، آرسلان آولنده
٥٩	عطاءالله رحیمف	امام خطیب	ۋاسیلی سورسکی اویەزی بوزلارده
٦٠	میرعاصم مصطفین	«	بوری اویەزی، ایشقاراده
٦١	منصور باقییف	«	اوفا اویەزی، آقطاش ده
٦٢	فخرالدین نجم الدینف	«	استرلی اویەزی، سلطانمراده
٦٣	عبدالله شناسی ابراهیمف	عثمانیەده معلم	اوفا
٦٤	ذاکر شاکرف	اوفا ولایتی	
٦٥	عمر تیریغولف	معارف شعبەسنده	
٦٦	عثمان تیریغولف	تجربەلی معلم	بلەبەی اویەزی، قارغالی
٦٧	عمربك علوی	عثمانیە معلملردن	
٦٨	عبدالقوی سیف اللین	حکمیە معلملرندن	
٦٩	شاکرجان یعقوبف	مسکە ومعلملرندن	
٧٠	عزةالله یوسبف	حکمیە معلملرندن	
٧١	فتح الاسلام تکایف	حسنیە معلملرندن	
٧٢	مرد عالم محمدف	غاراد. او. او.	
٧٣	منصور حاجی احمدف	امام ومعلم	بوگولمە اویەزی، آزناقایده
٧٤	ضیاءالعلوم داوکایف	معلم	آلیکسییفسکیده
٧٥	غنی سلطانف	معلم	طرویسکیده
٧٦	عبدالرحیم ایماشف	معلم	آلماتاده
٧٧	امام الدین سیف اللین	اوچیتل	آلابوغاده
٧٨	عبیدالله بوبی		
٧٩	مطیع الله حمادف	معلم	اورنبورغ قارغالیسنده
٨٠	حاجی محمد بخشی امنف	معلم	ۋیرخنورال اویەزنده
٨١	عبدالرحمن قربانعلییف	مدرس	کاسیم شهرنده
٨٢	ذوالکفل خبیرف	قراتخانە ناظری	بلەبەی اویەزنده
٨٣	هدایةالله یانغورازف	معلم	اوفاده مدرسۀ عثمانیەده
٨٤	رضوان علی اللین	مؤذن	اوفا اویەزی، امام الدین آولنده

رقم	اسم و فامیلیه	درجه	قایدن
٨٥	ریان ولی‌اللین	عسکری امام	
٨٦	مرتضی عارف‌اللین	معلم	ـیرغاچ اویه‌زی، یاڭی آبارده
٨٧	عارف نوروزف	معلم	قزان غوبیرناسی، اصپاس اویه‌زنده
٨٨	رحیم‌جان آتنابایف	معلم	ترویسکیده
٨٩	عزیزجان علییف		قزان
٩٠	عبدالحی بیگیلدین	معلم	استرلی اویه‌زی نوغازاقده

TÜRK TARİH KURUMU KÜTÜPHANESİ